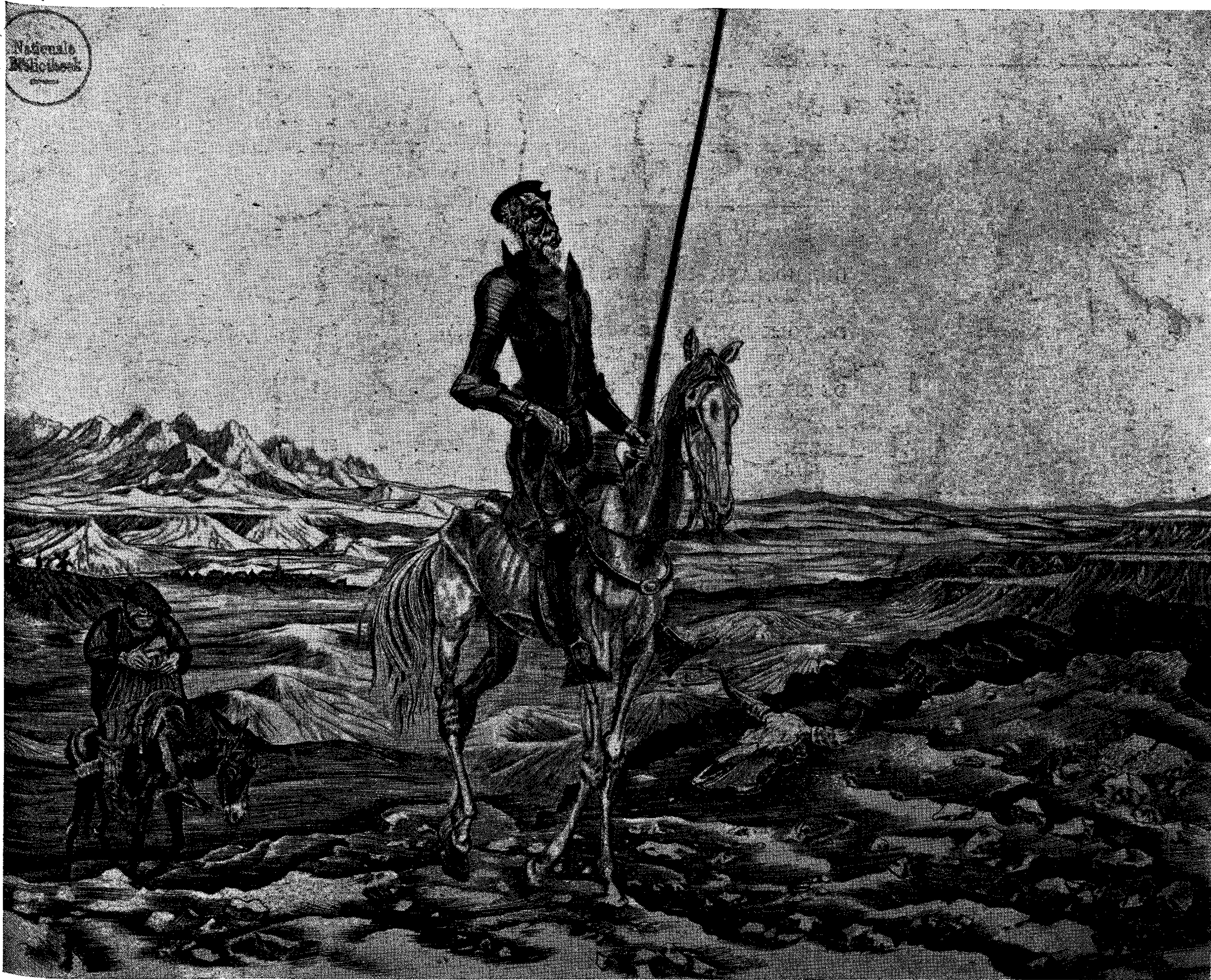

DE SCHOUW

ORGAAN VAN DE NEDERLANDSCHE KULTUURKAMER
GEWIJD AAN HET KULTUREELE LEVEN IN NEDERLAND

INHOUD

OMSLAG: K. BRINKS „DON QUICHOTE" Kopergravure - Foto: A. Frequin

DE SCHOUW

HALFMAANDELIJKSCH ORGAAN VAN DE NEDERLANDSCHE KULTUURKAMER, GEWIJD AAN HET KULTUREELE LEVEN IN NEDERLAND

HOOFDREDACTEUR: Prof. Dr T. GOEDEWAAGEN
REDACTIESECRETARIS: D. Fr. H. SAMPIMON
Administratie: Uitgeverij „De Schouw", 's-Gravenhage,
Nieuwe Havenstraat 40, Telef. 111263, Giro 446173

Bijdragen, brieven en boeken ter bespreking zende men aan den redactiesecretaris, Nieuwe Havenstraat 40, 's-Gravenhage. Bij ongevraagde bijdragen postzegels voor mogelijke terugzending insluiten

Abonnementsprijs voor niet-leden van de Kultuurkamer
voor Nederland f 10.– per jaar; voor buitenland f 15.– per jaar; losse nummers f 0.50 per nummer

OUD-HOLLANDS LEVENSSTIJL

DOOR PROF. DR H. KREKEL

I

Van het vele, dat de Republiek aan ons volk heeft nagelaten, is haar stijl van leven het voornaamste en duurzaamste geweest. Deze is eerst na den grooten tijd voorgoed gevormd: hij draagt het stempel der 18e eeuw.

Een oud kinderversje begint: „In Holland staat een huis". En waarlijk, het land is als één enkel huis: de straten van de stad, de tuinen en binnenplaatsen zijn als deelen van de woning, overal heerscht dezelfde ingetogen, alle vezelen van het bestaan doordringende innigheid. Zooals iemand, die op zee geweest is en zich nu bij het vuur zet, de ledematen in behagelijke rust rekkend en buigend, de beenen bij het vuur gestrekt, in de borst echter nog de herinnering aan den strijd met de zee. De huisvrouw echter loopt bezig rond, steeds erop bedacht, dat alles in orde, dat de kamers en de kelders en het huisraad schoon zijn, want de strijd tegen het water is voor haar een vechten tegen de vochtigheid van het klimaat, tegen het vuil van den polder; zij werkt en zorgt. Om den gesloten mond is de zachte glimlach van de fijnen en liefdevollen — zij is de eigenlijke kracht van deze huishouding, in haar slaat, sterk en licht, het hart van het huis; aan haar heerschappij gehoorzamen de mannen.

Ongestoord door de dingen van de buitenwereld gaat het leven zijn gang; in zichzelf gekeerd, overgegeven aan het dagelijksch bedrijf. Het geheele land is als een rustig huis; in zich gekeerd beschouwt de ziel van het volk de wereld en weet zich geborgen.

II

De angst voor het te uitbundige gebaar, eerbied voor het leven, een bij alle schijnbare openheid ingetogen wezen vormen den stijl van dezen mensch. Hij spreekt niet graag over de dingen, die zijn handelen bepalen. In de meeste gevallen vermoedt hij niet de drijfveeren van zijn bestaan. Wat iets vanzelfsprekends is, wordt slechts, als het bedreigd schijnt, voor 's menschen geestesoog zichtbaar.

Deze ingetogenheid heeft niets sombers of teruggetrokkens over zich. De mensch hier is open, hij treedt den ander vriendelijk tegemoet. Wie in dit land rondkijkt, zal de lieden op de gewone wijze bezig zien; zij zorgen voor hun werk, zijn flink, berekenend, spaarzaam. Maar dit zorgen komt voort uit een gesloten ingetogenheid. Alle problemen van dit volk, alle inwendige vraagstukken zijn uitvloeisel van dit leven naar binnen. In deze innerlijkheid ligt ook de onuitsprekelijke bekoring, die al het Hollandsche, waar het in zich zelf rust, uitstraalt. Zij draagt het geheel en vormt den stijl des levens.

Dit leven naar binnen beteekent niet sentimentaliteit of mystiek. Alles speelt zich af in het heldere, volle daglicht: een zondoorgloeid licht verheldert het vochtige landschap en den mensch. IJverige, nuchtere menschen zijn het.

De Hollander spreekt weinig over zijn innerlijk. Hij is open en rechtuit, waar het oppervlakkige dingen van het leven betreft, maar hij trekt zich terug, als het diepere in de ziel geraakt wordt. Die ingetogenheid en de ironie, welke dient om zich te verbergen, zijn de typische trekken van zijn wezen.

Wat wil echter dit leven naar binnen zeggen? Het is het beleven van het leven, de drang, deze belevenis te genieten, zonder het verlangen, dat het tot gestalte wordt. De dingen van elken dag, de heel gewone gebeurtenissen, de elementaire betrekkingen onder de menschen: de verhoudingen tusschen man en vrouw, tusschen ouders en kinderen, tusschen meester en leerlingen, krijgen een eigen waarde, wanneer zij het

geheele bestaan van den mensch tot in de grondvesten doen meeklinken, wanneer zij gevoeld worden als behoorend tot een geheel, dat in zich zelf zinrijk en van beteekenis is. Het is niet noodig, afstand te nemen, met den geest te heerschen, op het geheel den blik te werpen.

Deze levenshouding wil niet het innerlijke in idee en macht omzetten, zij is er niet op gericht, zich zelf in het werk tot uitdrukking te brengen, maar vindt altijd weer in den dienst aan het werk, in het zich wijden aan de dingen van het natuurlijke leven, zich zelf terug. Hetgeen bij de ziel behoort, is, in tegenstelling tot de dingen des geestes, noch expansief, noch meditatief peinzend, het zoekt niet te veroveren wil echter ook niet in zich zelf opgesloten blijven als in een ivoren toren: het is open en tegelijk innerlijk, staat in voortdurende wisselwerking met de gebeurtenissen van het leven en geeft zich toch nooit prijs. Het is wel de voorwaarde voor alle diepere menschelijkheid, is echter nog niet deze diepe menschelijkheid zelf.

Hier raken wij de grens van deze levenshouding. Want diepere menschelijkheid heeft een drang tot het scheppende, zij leidt naar het leven des geestes. Het beleven van het leven echter, dat zijn uitdrukking vindt in stijl en houding, als zede en gewoonte, in alles, wat te samen het volksche vormt, dwingt niet tot een schepping, die den toeschouwer aangrijpt. De mensch is slechts erop bedacht, te beschermen en te behouden.

III

Bekend is de plaats in „Wilhelm Meisters Wanderjahre", waar Goethe over den eerbied spreekt. Drievoudige eerbied (zoo staat daar) is overgeleverd: voor dat, wat boven ons is; voor dat, wat onder ons is; voor dat wat aan ons gelijk is. De eerbied van den Hollandschen mensch in de 18e eeuw is een eerbied voor hetgeen onder hem is: een intiem gesprek met de kleine en lieflijke schepsels en werktuigen van het dagelijksch leven. De eerbied voor het groote boven den mensch werd dikwijls tot rhetorica. De litteratuur is niet rijk aan geweldige werken, die hemel en hel omvatten, de diepste hartstochten en de verschrikkelijkste kwellingen vormen. Maar zij is vol van liederen, die getuigen van dezen eerbied voor de dingen onder ons. Bij Vondel en Revius tot bij Luycken en Staring vinden wij een veelheid van mooie en innige tonen. Ook het kinderversje getuigt van dezen eerbied: „Klein, klein kleutertje, wat doe je in mijn hof, je plukt er al de bloempjes af en je maakt het veel te grof". De dagelijksche taal toont een voorliefde voor het verkleinwoord, de lieflijke, streelende vorm.

Friedrich Markus Huebner maakt een fijne opmerking, wanneer hij zegt: „Bij de Hollanders blijft men ook bij die gelegenheid afgemeten en ingetogen, waar men de natuurlijkste aanleiding tot uitbundigheid zou hebben. Men heft liederen aan, men stoot gevulde wijnglazen tegen elkaar, men viert een jarige, dit alles brengt de menschen alleen burgerlijk nader". En hij stelt tegenover dezen levensstijl dien van de zuidelijke volken, waar men zich geen terughouding oplegt, vrijgevig met zijn innerlijk leven omgaat en zoo gemeenschappelijk een stroom van gevoel schept, die elken enkeling meesleepend en bruisend doorstroomt.

Deze tegenstelling van den noordelijken en zuidelijken mensch rondt het beeld af. Beschermen en koesteren van een, zoo min mogelijk gestoord, bestaan, bedachtzaamheid en voorzorg vormen den stijl. De Hollandsche mensch zou zich al het bestaande tot vriend of minstens tot niet-vijandigen buitenstaander willen maken, opdat het maar niet zijn rust en evenwicht verstoort.

IV

Zulk een mensch vermag niet den afgrond in den mensch te meten, hij wil niet tot aan de grens gaan, kan niet alles voor één doel inzetten. Voor hem is de harmonie van het leven de eigenlijke werkelijkheid, al het andere is maar verwarring, iets voorloopigs, een afdwaling. Harmonie is voor hem niet een kostbaar geluk, een onverwachte zegen, datgene, wat eerst na den strijd, na het worstelen komt, wat aan den horizon van het menschelijk bestaan slechts uit de verte straalt, maar het vanzelfsprekende, het verwachte, dat er moet zijn. Zoo zijn beslissend voor de Hollandsche mentaliteit geesten als Erasmus, als Grotius, als Hooft, wier werk zoo realistisch aandoet, waar het het beleven van het dagelijksche geldt, die echter van het daemonische in den mensch niets weten. In den stijl der regenten is de machtige hartstocht niet als drijvende kracht mede opgenomen. Hun classicisme kent dit niet. Het pathos wordt bij hen tot rhetorica; het is gebaar, niet levensdiepte. Deze stijl weet niets van het tasten naar de bewegende krachten achter de dingen, hij blijft binnen het geordende verband, daarbuiten geldt niets en mag niets gelden.

Het calvinisme echter heeft zich sinds 1618 tot volkszede laten beperken. Ook op die wijze was zijn invloed nog groot: het vormde de kleine luiden en maakte de Republiek tot een der sterkste gemeenschappen in Europa, tot een leermeester der puriteinsche opvattingen. Maar de politiek stond buiten zijn wereld. Zoo zag het ook niet de daemonische krachten, begreep niet het wezen van de macht en van den staat,

Hier lag het verschil met het Engelsche puritanisme, dat door de verscheurdheid heen gegaan was en het pathos van den burgeroorlog in zich opgenomen had. Achter het Engelsche puritanisme werkte een energie, zooals een eeuw geleden de Nederlandsche calvinisten tot de overwinning gevoerd had, die echter sinds de crisis van 1618 in plaatselijke twisten zich botvierde.

De beide krachten, het calvinistische streven naar een principieele, hemel en aarde omvattende levenshouding en de omsloten, op het aardsche gerichte opvatting der regenten, vormden het karakter van dezen mensch. Het calvinistische streven echter kon nimmer het geheele bestaan bepalen. Het zijn de regenten, wier wezen de politiek des lands en de hoogere dingen des levens bepalen; hun stijl vormt het volk. Erasmus en de Groot, niet de hervormers geven den toon aan in het hoogere bestaan des volks. Dat beteekent, er is geen streven naar oneindigheid, men beperkt zich tot het aardsche en omslotene, het pathos moet wijken voor de harmonie en het effene. Voor zulk een levenshouding zijn gevaren niet een beproeving, waarin de mensch kan toonen, wat er in hem zit, maar gevolgen van een dwaas overschrijden der grenzen, gebeurtenissen, die zoo spoedig mogelijk geëffend en in de veilige zekerheid van het alledaagsche teruggevoerd moeten worden.

V

Toen de gouden eeuw voorbij was, werd ons land streng en onverdraagzaam in de zeden en sociale gewoonten, maar laks en tolerant in geloofszaken. Niet de hoogere dingen maar het dagelijksch leven hadden onze aandacht.

Tot aan de staatscrisis van 1672 was de verdraagzaamheid, juist in de zedelijke aangelegenheden verbazingwekkend groot geweest: de kluchten, die men op het tooneel liet opvoeren, spreken een ondubbelzinnige taal. De oerkracht van het volk — zijn hardheid, zijn grove humor, zijn voorliefde voor platte grappen — was nog ongebroken. Toen bemoeide de overheid zich met de zaak. Zij steunde de predikanten en verbood dergelijke dingen. Het theater werd fatsoenlijk maar vervelend. Een diepere scheppingsdrang, een fijnere humor kwamen niet op.

Toch bleef de neiging tot het grove en uitgelatene, naast het zedelijk strenge puritanisme bestaan. Zij werd echter nooit tot een hoogeren vorm, tot het besef omtrent een andere, hoogere wereld; steeds bleef het ordinaire, grove, niet-scheppende er in bestaan.

Zoo is het tot op heden in de feesten. Wat is een feest? Het vormt voor enkeling en gemeenschap een der rustpunten des levens. Wel komt het beste en diepste hier niet tot ontplooiing; doch het wijst op de richting, waarin men zich beweegt. Een feest is als een toetssteen, het toont wat er in een mensch en een volk zit. In het feest grijpt de mensch boven zich zelf uit. Sinds den oertijd vormden de feesten het rhythme in het leven van een stam, een gemeenschap, een volk. Men voelde zich verbonden met de macht van den kosmos. Het feest brengt, juist omdat het een gebeurtenis is, die zich van het dagelijksche afscheidt, iets van de geheimzinnige kracht, die achter de dingen heerscht, tot openbaring.

De openbare feesten in ons land, de nationale feestdagen, de ouderwetsche volksfeesten, hadden ook dan, als ernst zou passen, iets uitgelatens, bijna kluchtigs. Een lichte, onceremonieele vroolijkheid heerscht er. Er is geen plechtigheid, geen eerbied of ernst. Alles speelt zich af in het licht van een zorgeloozen dag, het volk kan zich bijna niet houden van plezier en leut. Het is als een terugkeer van den kindertijd. Een nationale feestdag is er dan ook alleen voor het kinderlijk voelende, gewone volk; de voorname menschen, de „deftige" heeren en dames doen wel mee, zij nemen slechts een eereplaats in; niet zij, maar de menschen op straat zijn aan het woord. Lichte liedjes, dolle grappen, geschreeuw en gelach, zoo is een volksfeest in Holland.

VI

Het is met de Hollandsche verdraagzaamheid eigenaardig gesteld.

Onverschilligheid in geloofszaken behoorde bij de Renaissance; verdraagzaamheid is een van de vormen van menschelijke samenleving, tolerantie is de vorm van een algemeene wereldbeschouwing, uitdrukking van een verlicht tijdperk.

De Republiek droeg de trekken van den tijd van haar ontstaan: zij toonde de onverschilligheid van de Renaissance en het radicalisme van de aanhangers van Calvijn in gelijke mate. De levensvorm der burgerlijke aristocratie werd echter de verdraagzaamheid. Hollandsch in strekking, gevoelsinhoud, gedachten is deze uitdrukking. Men kan de eigenaardige lauwheid tegenover de diepste beslissingen van het hart, het onverschillig nuchtere en lakonieke, maar ook de humane mildheid van den Hollandschen stijl niet beter aanduiden dan met dit woord: „Verdraagzaamheid". De strekking, in dit woord besloten, was reeds in het patricisch-middeleeuwsche Holland latent aanwezig en zij vond bij den fijnvoelenden Erasmus haar klassieken vorm. In de 18e eeuw werd zij gemeengoed. In de eeuw daarop had men nog heftige veeten: de hoogste dingen stonden op het spel. Maar toen noch de constructieve idee van Oldebarnevelt en Grotius van een hoogkerkelijk staatsprincipe, noch de allesomvattende levensopvatting van het calvinisme aan

het gemeenebest de laatste grondbeginselen kon geven, toen greep men naar wat van de humanistisch-stoïcijnsche gedachten bruikbaar was: naar de idee van de verdraagzaamheid. Zij was breed genoeg om een levensstijl te scheppen, waarbinnen de ontplooiing van de beide krachten van het volksleven, van den aristocratischen regentenstand en van het volksch-kerkelijke bestaan, mogelijk was. Maar als vrucht van de onverschilligheid en een, zij het ook humane en edele, skepsis, kon ze niet het draagvlak van een gemeenschap zijn. Daardoor werd op den duur het verval der Republiek onvermijdelijk; zij droeg de kiem van verval in zich.

Toch moeten wij ook de grootheid van deze idee van verdraagzaamheid erkennen. In den besten tijd is zij nog de uitdrukking van een waardigen en zelfbewusten levensstijl; eerst later krijgt zij den bijsmaak van het halfhartige, dat wij erbij voelen.

De verdraagzaamheid is een consequentie van het naar binnen gekeerd zijn van de Hollandsche levenshouding. De neiging, hetgeen de mensch beleeft, te genieten en niet tot gestalte, tot een geestelijk machtige werkelijkheid te laten worden, maakt een strijd om de laatste dragende machten van het bestaan overbodig: men is al tevreden met hetgeen op een lager plan is verkregen. Verdraagzaamheid komt voort uit de behoefte, het leven in zijn dagelijksche uitingen te beleven, zonder expansief op de buitenwereld het stempel van eigen wezen te drukken; ervaringen op te doen, zonder de gevolgen, de daad, te aanvaarden; de dingen van den buitenkant te omvatten en ze verder in hun onbegrepenheid te laten. Zij wortelt in de liefde voor het geborgene en veilige. Zij speurt den goddelijken achtergrond, waar de ziel zich tot het eigene wendt.

VII

De twee hoogere levensvormen, die de Republiek in haar laten tijd kenmerken, zijn de rustig-opgewekte innerlijkheid van een fijne, niet te diepe mystiek; en het classicisme. Zij hangen beide samen met het naar binnen gekeerde leven: de ingetogenheid en eerbied, de neiging tot verdraagzaamheid.

De mystieke vroomheid doordringt ook de orthodoxie. Zij is in haar formules star en onverdraagzaam; maar de practijk van haar levensvorm wordt uit een alles omvattende mystiek gevoed. Het symbool, de allegorie, het betrekken van het hoogste ook in de laagste en banaalste gebeurtenissen van het dagelijksch leven, zijn haar uitdrukkingsvormen. Zoo ontstaat een piëtisme, dat de scheppingslust van het volk alleen naar het eigen innerlijk richt. Een fijne geest als Jan Luyken en boersch-grove predikers als Smijtegelt en Comri zijn verschillende, maar toch verwante openbaringen van de zelfde opvattingen.

Het classicisme. Dit was er reeds aan het begin van de Republiek. Van de schrijvers der zoo hoog geëerde oudheid waren in de gouden eeuw weinigen zoo geliefd als Seneca en Tacitus: beide typische vertegenwoordigers van de classicistische levenshouding: wat eenmaal in een vasten vorm gelegd is, in evenwicht en harmonisch, dat geldt voor alle tijden. Het classicisme is statisch, en ziet de dingen dezer wereld in het licht van vaste, door ervaring en verstand gewaarborgde regels en wetten, die de natuurlijke wijze van functioneeren van alle menschelijke verhoudingen voor altijd hebben uitgedrukt. Tegenover de vaste en in het goddelijke verankerde orde moet de enkeling eerbiedig staan. 's Werelds loop mag hem niet tot droefenis drijven, de hartstochten moeten nooit zijn gedachten en daden beïnvloeden. Hij moet vrij zijn van de hartstochten van zijn ziel, vrij van toorn. De wereld is vol verschrikking en gemeenheid, de wijze moet echter zijn zielsrust niet door dit alles laten storen. In de vastheid van zijn gemoed, „dat in geen blije weelde smilt, doch stuit gelijk een taaie schild den onvermijdb'ren tegenspoed" (Vondel) bezit de humane mensch de bescherming tegen alle slechte uiterlijke invloeden. Seneca leert: „wat de geest zich zelf oplegt, dat bereikt hij. Niemand kan regeeren, die zich niet heeft laten regeeren".

De drang tot deze opvatting is echter deze: men neemt den loop der wereld, zooals hij is, en koestert een stoïcijnsch ideaal van onverstoorbaarheid, opdat wat als het dierbaarste bezit gevoeld wordt: de rust, de innerlijke zekerheid, blijft.

Beide, classicisme en mystiek zijn voor Holland vormen van practijk, van levensbeheersching. De neiging tot het concrete, de skepsis tegenover alle abstracte en algemeene vormen, en de practisch-mystieke vroomheid, die zich met het gegevene vergenoegt en een afkeer heeft van het peinzend wroeten in de dingen, vinden in de verdraagzaamheid en de matigheid, juist waar het de beslissende dingen van het leven betreft, een passende uitdrukking.

VIII

Dit volk wendde zich van het daemonische, dat in de zaken van politiek en staat besloten ligt, af. De Bourgondische staat en Wilhelm van Oranje hadden besef gehad van de noodzakelijkheid der macht. De regenten echter speurden altijd het gevaar, dat in een sterken staat besloten lag, en achtten hem als iets, dat hen verhinderde, geheel zich zelf te zijn, dat hun macht en hun invloed besnoeide en hun eigenaardige levenshouding niet tot volle uitdrukking liet komen. De Oranjes moesten het staatsprincipe van de re-

genten aanvaarden. Frederik Hendrik ging in de staatscrisis van 1618 (anders dan zijn toen regeerende broeder Maurits) met de regenten mee; slechts in hen zag hij voldoende politieke vormkracht. Zijn zoon Willem II echter probeerde tevergeefs in 1650 het stuur te wenden en een sterken, Europeeschen staat te scheppen. Sedert zijn mislukking wilden echter de Witt en zijn geestverwanten het alleen doen, zonder Oranje, zonder een sterk leger.

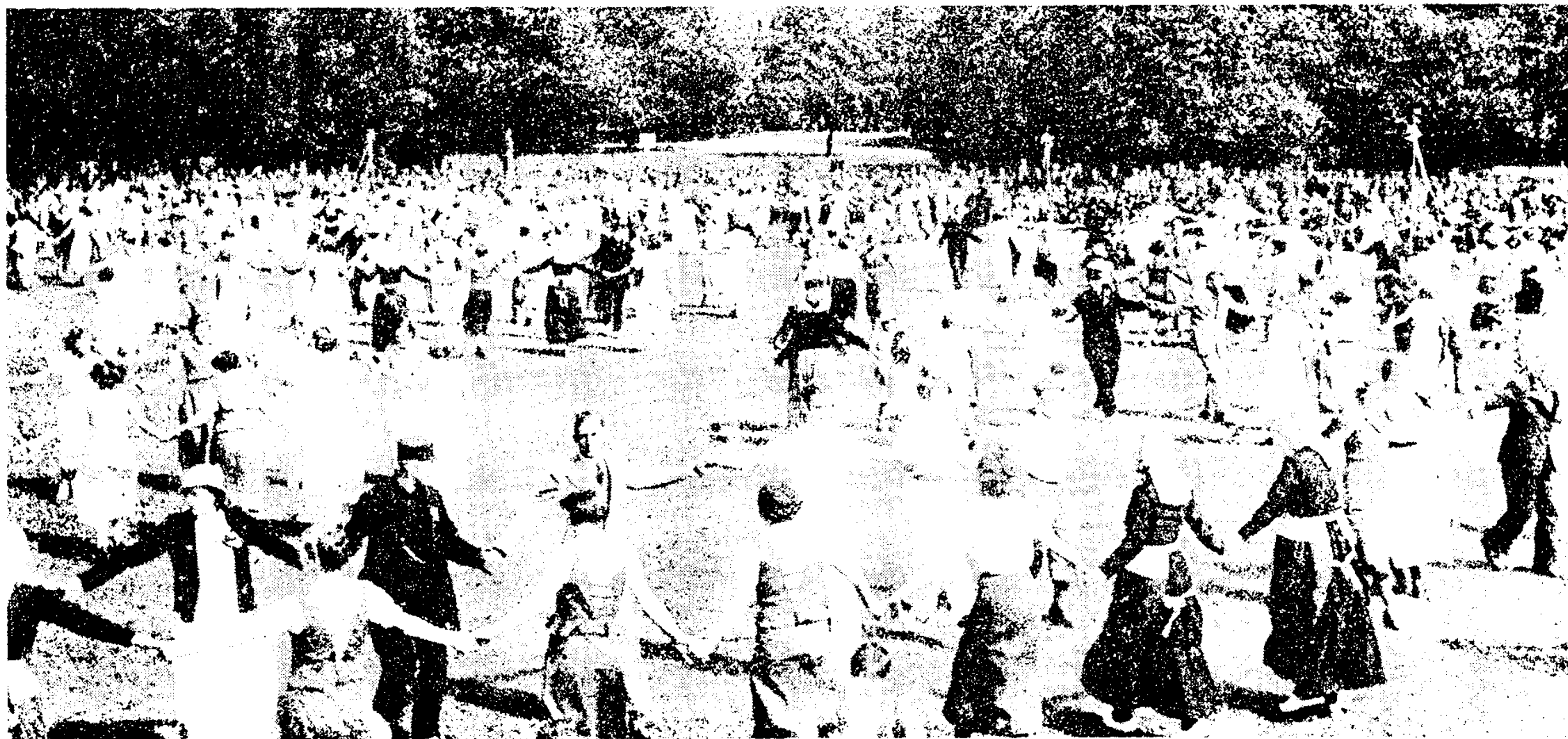
Dit zich-afwenden van den staat, dit niet-willenweten van de diepten des levens is de politieke consequentie van de boven geschetste wezenstrekken: het naar binnen gekeerde leven, de neiging tot verdraagzaamheid, het uitwijken voor het lot.

De Hollandsche levenswil, door den algemeen-Nederlandschen opstand tegen den heerscher van het land tot volle ontplooiing gekomen, was in de dagen van de Renaissance een macht geweest, die staat en volk omhoog gestuwd had: in het begin scheen het, als zou dit krachtig strevende gemeenebest, dat Spanje, de sterkste groote mogendheid van zijn tijd, weerstond, naar den hoogsten prijs grijpen en iets voorbeeldigs scheppen. Toen er echter een stijlvolle staat moest worden geschapen, was de Hollandsche levensvisie niet voldoende; zij was met haar zelf gewilde beperking niet in staat, den strijd van den humanistischen rechtsstaat tegen de strenggereformeerde, en op het volk steunende elementen te doorstaan; men zocht een compromis. Dat was het einde van het universeele streven van Oldebarnevelt en Grotius. Maar ook de zegevierende calvinisten wisten sedert 1618 geen dieperen grond te leggen. Spoedig, toen Frederik Hendrik in 1625 stadhouder werd, keerde men tot de heerschappij van de regenten terug. Het streven der leiders uit den eersten tijd ging verloren; het compromis, de halfheid bepaalde de laatste beslissingen. De regenten bleven wel de heeren, maar ze moesten afzien van het inrichten van het gemeenebest naar het ideaal volgens Grotius' klassieke rechtsgedachte.

De politieke geschiedenis van Hollands grooten tijd, van den opstand tegen Spanje tot aan de crisis van 1672, heeft tot inhoud: dat het offer op de beslissende oogenblikken niet gebracht werd. Zoo verzonk het in de onpolitieke, geschiedlooze houding. Want de wil tot evenwicht, voortkomend uit het aan alle zijden aannemen van de gegeven werkelijkheid, dit laten gelden van den ander in zijn openbaring naar buiten, het streven naar vereffening — een uiting van het humanistische en milde, dat aan het Hollandsch realisme die onvergelijkelijke bekoring geeft — dit alles is alleen zinrijk, wanneer het in den drang, het laatste in te zetten, zijn hoogere voleinding vindt. Maar aan het klassieke ideaal van den patriciër ontbrak deze drang. Wel leefde hij in het calvinisme; dit toch was op moderne wijze de voortzetting van de behoefte van den middeleeuwschen mensch, het leven tot een weerspiegeling van het eeuwige en alles omvattende goddelijke leven te verheffen. Maar het calvinisme faalde voor het groote geheel en beperkte zich tot sociale en zedelijke doeleinden.

De wil tot matigheid — het classicisme — en het streven naar heiliging des levens — het calvinisme — krijgen slechts dan duurzame geldigheid, wanneer het volk tot het offer bereid is en het waagt, in den nood zijn matigheid los te laten en zich volkomen te geven. Slechts tezamen met de macht, die waagt en zich inzet, die bereid is, den afgrond te meten en tot aan de grens van het bestaan te gaan, kan een gemeenschap het laatste en hoogste uitdrukken. Het bewustzijn daarvan vormde den grondslag van het principe der groote Oranjes. Sedert de staatscrisis van 1672 vond de prins in Holland echter niet voldoende geschiedvormende kracht. Daarop wendde hij zich tot den vreemdeling en werd koning van Engeland.

DE VOLKSDANS IN DE VOLKSGEMEENSCHAP

DOOR Dr ELISE VAN DER VEN - TEN BENSEL

De volksdans als een uiting van levende of herleefde volkskunst geniet meer dan ooit groote belangstelling, al is deze van enkelen, die zich plotseling op dit terrein — althans met de pen — „bewegen", louter theoretisch.

Het is echter een verheugend verschijnsel, dat velen de waarde van den volksdans door de praktische beoefening ervan meer en meer blijken te beseffen, vooral in die kringen, zooals in den Nederlandschen Arbeidsdienst, den Nationalen Jeugdstorm, den Nederlandschen Landstand en het Nederlandsche Arbeidsfront, waar men den volksdans in den opbouw van een nieuwe feestcultuur wil betrekken.

Immers vóór alles geldt de grondwaarheid, welke Prof. dr Richard Wolfram zoo juist omschreven heeft in: „Ist doch die wissenschaftliche Erfassung der Volkstänze vielleicht der jüngste Zweig der Volkskunde überhaupt: bisher wenig bearbeitet, da sich kaum ein anderes Forschungsgebiet in gleichem Maße der papiernen Darstellung entzieht und an das Selbsttanzen gebunden ist."

Dit zelfdansen en deze eigen praktische ervaring zijn inderdaad de eerste voorwaarden om op dit gebied een woordje mee te kunnen, ja zelfs te mogen spreken!

Wanneer men de laatste twintig jaar in Nederland en in de andere Europeesche landen niet alleen met volksgenooten en rasverwante volkeren de vreugde van den gemeenschapsdans heeft beleefd, maar ook de stroomingen op volksdansgebied nauwlettend heeft gevolgd, dan blijkt overtuigend, dat de volksdans niet een kasplantje is om onder een glazen stolp behoedzaam te conserveeren, doch een krachtige, steeds wisselende en zich vernieuwende uiting van gemeenschapszin.

Nooit is de volksdans te beschouwen als „ein Ding an sich". Eenerzijds is hij ten nauwste verbonden aan de hoogtepunten van het menschelijk bestaan en aan de feesten, die de gemeenschap viert. Anderzijds hangt de volksdans als uiting van volkskunst samen met den op- en neergang der gemeenschapscultuur.

Zoo heeft de volksdans in Noord-West-Europa gedurende de laatste eeuwen duidelijk aantoonbaar — maar naar alle waarschijnlijkheid reeds veel langer — het geheele vervalstadium doorloopen, waaraan ook andere takken van volkskunst zijn blootgesteld geweest

Valt het uitermate moeilijk in chronologisch-verticalen zin het verval van den volksdans in bijzonderheden na te speuren, gemakkelijker is dit in geographisch-horizontalen zin te toetsen aan de verschijnselen, die we in de verschillende Europeesche landen aantreffen.

In groote trekken kunnen we dan drie stadia onderscheiden, waarin de volksdans verkeert. In Oost-Europa zien we den volksdans als uiting van levende volkskunst, in midden-Europa van stervende volkskunst en in Noord-West-Europa van herleefde volkskunst. Vanzelfsprekend zijn er geen scherpe grenslijnen en gaat het eene stadium geleidelijk in het andere over.

Typeerend voor het stadium, waarin de volksdans — en tevens de volksmuziek — zich bevindt als levende volkskunst in de Oost-Europeesche landen zijn de meeningen, welke eens door Prof. Brailoiu uit Boekarest op een Europeesch volksdanscongres werden verkondigd.

Deze voor geheel Oost-Europa geldende opvattingen kwamen hierop neer, dat voor volksdansen en volksmuziek — hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, bij analphabeten te vinden — de mondelinge overdracht een noodzakelijke voorwaarde is; zoodra iets is opgeteekend en weer wordt teruggeleerd, zou dit bederf en degeneratie beteekenen. Noteeringen zijn slechts van belang voor de wetenschap, doch uit volkscultureel oogpunt zijn ze funest, want de kans op inmenging door intellectueelen wordt er door vergroot, waardoor het echte overgeleverde eerder kan verdwijnen.

Begrijpelijk dan ook, dat van dit standpunt beschouwd, een Moravisch volksdansonderzoeker, Prof. Fr. Pospisil uit Brünn eenige jaren geleden tot mij een gedocumenteerd betoog hield op het thema: „De volksdans is dood in midden-Europa".

Intusschen is het duidelijk uit de onderzoekingen, welke vooral door Prof. dr Richard Wolfram op het terrein van de zwaarddansen en andere oorspronkelijk-cultische dansen zijn verricht in het centraal Alpengebied, dat in afgelegen streken van midden-Europa de volksdans als ritueele uiting van gemeenschapscultuur nog bestaat, al is er in minder afgesloten gebieden wel degelijk sprake van een zeker verval. Dit volksdansstadium kan men dus gevoegelijk aanduiden als dat van een stervende volkskunst.

Tegelijkertijd is juist in centraal Europa de herleving van den volksdans sterk gestimuleerd. Dit ligt voor de hand, omdat men de aanknoopingspunten in het goede materiaal, waarin nog weinig of geen achteruitgang was te bespeuren, overal te kust en te keur vond.

Karakteristiek voor de opvattingen in midden-Europa zijn dan ook de richtlijnen, welke door Prof. dr Arthur Haberlandt, directeur van het volkskundemuseum te Weenen, eens werden vastgesteld voor een Europeesche volksdansersbijeenkomst:

„Die Weitergabe der Volkstänze in immer größeren Kreisen der Nation besitzt eminenten Wert für Volkspflege und Bildung, ist aber nicht Problem volkskundlicher Beurteilung."

Wanneer in midden-Europa de volksdans als traditioneel erfgoed heden ten dage reeds in verval is en het verbreiden van den volksdans als gestimuleerde, herleefde volkskunst buiten het gebied der volkskundige beoordeeling wordt gesteld, dan is dit in nog veel sterker mate het geval in Noord-West-Europa.

Een systematisch onderzoek van een bepaalden volksdans in Nederland of in een der ons omringende landen wijst uit, dat maar heel zelden kan gesproken worden van een ongestoord voortbestaan. Integendeel, bijna steeds blijken er „individuelle Triebkräfte" aan het werk te zijn geweest, dikwijls zelfs van zeer recenten datum!

Zonder geheel mee te gaan met de opinie van Prof. dr E. Hoffmann Krayer, die het persoonlijk initiatief van den eenling steeds verantwoordelijk stelt voor de veranderingen in of het ontstaan van bepaalde volksgebruiken, mogen we toch in groote lijnen den volksdans in Nederland — ook den plattelands- of heemdans — beschouwen als het product van herleefde volkskunst, gestimuleerd door het voorgaan van leiding gevende figuren in de volksgemeenschap.

Na dit alles te hebben voorop gesteld, is de categorische vraag: heeft het zin ook in Nederland den volksdans of gemeenschapsdans te doen herleven? Als antwoord hierop geldt heden algemeen een volmondig „ja", al mag men ook van meening verschillen over de wijze, waarop dit dient te geschieden en het tijdstip, waarop zulks in verband met een al of nog niet gevormde volksgemeenschap mogelijk is.

Hier moet vóór alles de praktijk van het leven den doorslag geven. Hoe paradoxaal het ook moge klinken, de activiteit zich uitend in wat men terecht als „Kitsch" betitelt acht ik zelfs nog verkieselijker dan een algeheele afzijdigheid. Immers, degenen, die zich aan „Kitsch" bezondigen, kunnen bij goede leiding in het juiste spoor worden gebracht. De geschiedenis van de herleefde volkskunst in het algemeen en van den herleefden volksdans in het bijzonder zoowel in Nederland als in andere Europeesche landen bevestigt dit in tal van voorbeelden.

Welke aanknoopingspunten heeft men nu in zulke landen als Nederland, waar door verschillende oorzaken, niet het minst door het strenge calvinisme, zoo weinig waardevol volksdansgoed tot op den huidigen dag is bewaard gebleven?

Er is een jarenlange ondervinding noodig om uit het nog aanwezige materiaal, in verband met het

volksgoed van naburige verwante volkeren en met historische gegevens, een volksdansstof voor dezen tijd te benutten, die als uiting van gemeenschapskunst voor de gemeenschap aanvaardbaar blijkt en waaruit na verloop van tijd ongetwijfeld nog meer eigentijdsche dansen zullen ontstaan.

Want — en dit raakt de vraag of het nu reeds het juiste tijdstip is om den volksdans weer in te voeren — wanneer we ervan overtuigd zijn, dat er een nieuwe volksgemeenschap groeiende is, dan werkt ieder daaraan mede naar zijn aard en bekwaamheid om dit gebouw der gemeenschap zoo goed, deugdelijk en schoon mogelijk op te trekken. En niemand zal betwisten, dat daarin de dans als hoogste vreugdeuiting bij alle feestelijke gebeurtenissen in de volksche samenleving een allerbelangrijkste functie heeft te vervullen. Natuurlijk denk ik hierbij aan werkelijk „levende" frissche menschen en niet aan dorre theoretici, die in hun abstracte grootstedelingen-instelling zoo zeer den stempel dragen van een voorbije intellectualistische periode.

Daarom is het nuttig, zelfs noodzakelijk, dat — evenals dit op ander terrein ook geschiedt —, zij, die zich daartoe geroepen gevoelen en zoowel de technische als de theoretische bekwaamheid ervoor bezitten, anderen opwekken hen in hun volksdansactiviteit te volgen.

Met den Raad van Advies, die mij in mijn werkzaamheden ter zijde staat, zal ik — belast met de leiding van den volksdans in Nederland door het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten — dan ook trachten den volksdans als uiting van herleefde volkskunst ingang te doen vinden, overal waar reeds een kern der nieuwe volksgemeenschap bezig is zich te vormen.

De foto bij dit artikel is uit het Foto-archief van der Ven

Voor de Moeder

van F. B., die aan het Oostfront sneuvelde

Die in den avond ging, zal niet te morgeu keeren,
Hij viel vóór 't krieken van een nieuwen dag,
Maar wie van hem den laatsten glimlach zag,
Wil, net als hij, zijn leven roekeloos beheeren.

Zijn makkers droegen hem van waar hij lag.
Eén zei er zacht: wij moeten van hem leeren
Dat, ook als geen van ons terug zou keeren
Ons volk zal leven met zoo'n blijden lach.

Een bleeke morgen dooft de laatste sterren;
De dag loopt vol geluiden, en van verre
Zingt zwaar geschut zijn wild eentonig lied.

Een wolk van vogels raast naar het verschiet;
Achter dien einder wenkt het nieuw gebied
Dat nu nog braak ligt onder zon en sterren.

Jan van Rheenen

De zin der Eenzaamheid

Op het thema: Leopold en Vondel

DOOR MR J. HUIJTS

Een geschiedenis van eeuwen heeft de waarheid, dat geen gemeenschap bloeit, tenzij geschraagd door de geestkracht van het individu, zoo volledig uitgeput, dat het thans nauwelijks meer bewijs behoeft, dat het individu in zichzelf verloren gaat, tenzij het zich in zijn gemeenschapsgevoel geborgen weet.

Of het ook in de gemeenschap zelve geborgen is, hangt niet alleen van het individu af. Dat hangt ook af van de gemeenschap. De gemeenschap kan echter niet handelen dan naar de mate van haar onbewust regiment door haar bewustwording in de individuen, waaruit zij bestaat. Ook onder de heerschappij van het meest volledige individualisme kan het individu zich niet van de gemeenschap bevrijden; het kan haar echter in elke denkbare maat ontkennen. Maar ook van het oogenblik, dat het individu de gemeenschap niet meer ontkent, zich niet meer van haar te bevrijden tracht, is de gemeenschap nog niet veilig voor het misverstand van het individu en in zooverre is dan ook het individu weer niet veilig voor de gemeenschap, de misverstane.

En hoe zou er, onder menschelijke verhoudingen, niet altijd misverstand blijven bestaan? Het volmaakte is niet van onze wereld. Daarom is ook de geborgenheid in de gemeenschap een gevaarvolle geborgenheid. En het is goed, dat het zoo is. Want dat gevaarvolle beteekent niet anders, dan dat er tusschen de gemeenschap en de individuen, waaruit zij bestaat, voortdurend een spanning blijft, die niet anders is dan de inhoud van het leven. Het gevaarvolle schuilt in de dynamiek, waarmede dat andere gevaar, het gevaar van doodelijker verstarring, overwonnen wordt. Zoolang de machine draait, bestaat het gevaar tusschen haar raderen te worden verbrijzeld; zet de machine stil en gij zijt buiten gevaar, maar reeds verontrust de bewegingloosheid u door haar gelijkenis met den dood.

Maar ook al is er geen leven zonder gevaar en is er in de geborgenheid geen belofte, dan voorzoover zij ons het leven belooft en dan ook even gevaarvol is als het leven zelf, daarom is het nog niet om het gevaar te doen, maar om de geborgenheid. De geborgenheid in de gemeenschap zal ons slechts veilig geborgen houden, naar de mate zij wordt verstaan. Wij zullen zeer op ons zelf en anderen moeten letten, om te voorkomen, dat misverstand de geborgenheid bij voorbaat denkbeeldig maakt.

De gemeenschap breidt zich niet alleen in de ruimte, over tijdgenooten uit. Zij breidt zich uit over voor- en nageslacht. Ook het voor- en nageslacht moet in ons gemeenschapsgevoel geborgen zijn. De geborgenheid is immers niet een manier van ordening; het is haar eeuwige grondslag. Wat wij het individualisme in zijn verwording verwijten, is, dat het de aanraking met dezen eeuwigen grondslag verloren heeft. De vervreemding van de gemeenschap, waarop het individualisme uitgeloopen is, is evengoed een misverstand. De gemeenschap zelve is een realiteit, iets dat is, zooals het individu er is; en ook de geborgenheid van het individu in de gemeenschap is een realiteit, die weliswaar verraden kan worden, maar onder het socialisme evengoed als onder het individualisme. Het socialisme zou haar reeds dan verraden, wanneer zijn gemeenschapsgevoel slechts voor het heden en de toekomst gold; wanneer het het gemeenschapsgevoel slechts kon vernieuwen met verloochening van den tijd, die weliswaar in zijn ontkenning was ontaard, maar dan toch slechts uit misverstand, omdat de gemeenschap en de geborgenheid daarin nu eenmaal niet anders dan in misverstand kunnen worden ontkend, daar zij zijn en moeten zijn.

Omdat wij meenen met de hernieuwing van ons gemeenschapsbesef, met de bevestiging van onze geborgenheid in de gemeenschap, teruggekeerd te zijn tot een waarheid, waarvan de wereld onder invloed van het individualisme was weggebogen, daarom mogen wij de veranderingen in de samenleving onder invloed van het individualisme ook slechts van uit ons hernieuwde gemeenschapsbesef, uit ons gevoel van eeuwige geborgenheid in de gemeenschap trachten te verstaan. Zelfs wanneer de menschen, die in dezen tijd leefden, zich voor hun gevoel uit deze geborgenheid weggebroken hadden, wanneer zij haar als een vrijheidsbeperking ervoeren, welke zij in den zg. rechtsstaat tot een minimum trachtten terug te

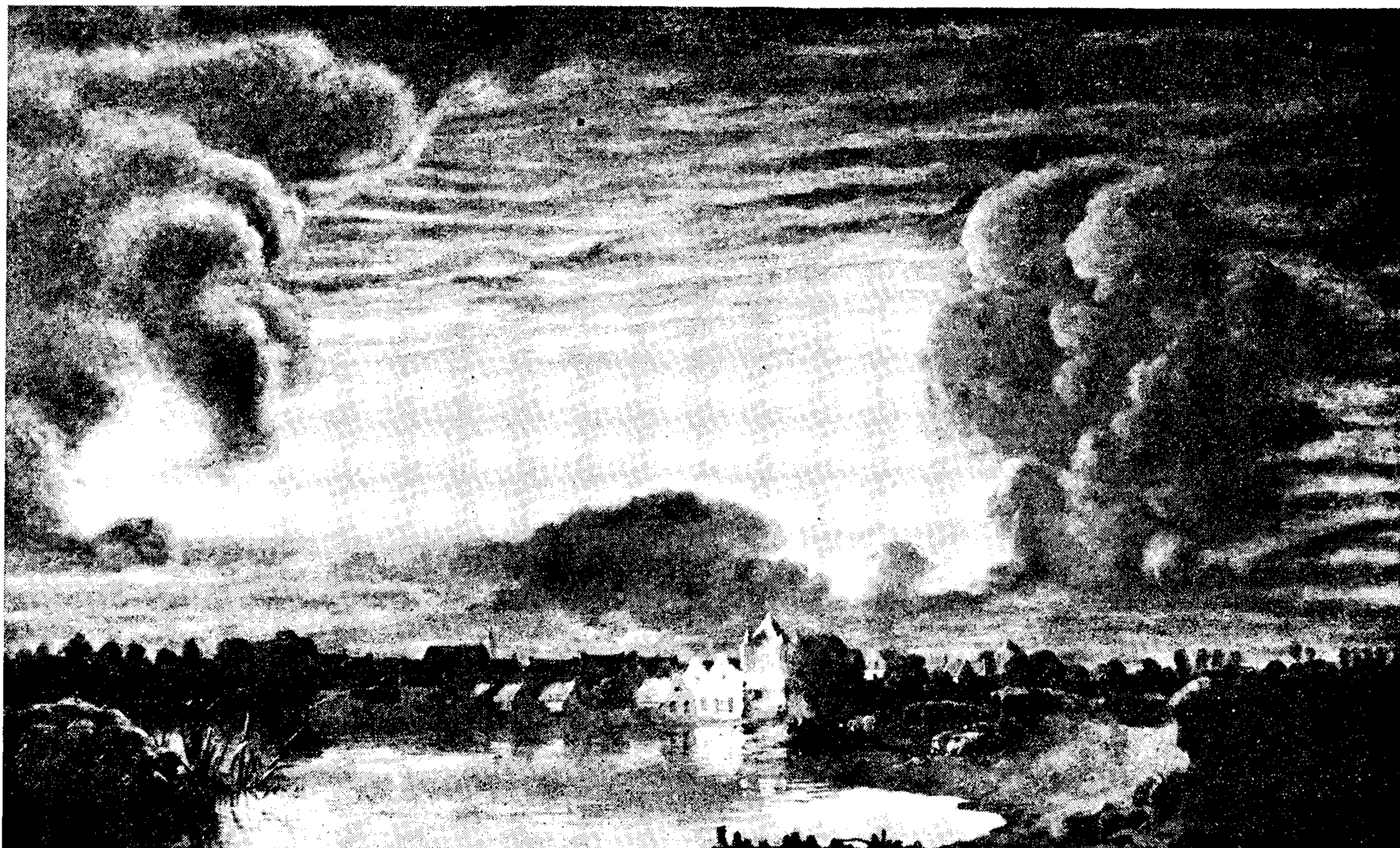
brengen, dan kan dit voor ons niet meer of anders zijn dan een misverstand, dat door ons gemeenschapsgevoel moet worden hersteld. Wanneer wij werkelijk beseffen, wat geborgenheid in de gemeenschap zeggen wil, dan kunnen wij welke aan onzen tijd voorafgegane ontwikkeling ook slechts als een misverstand daarvan verstaan (zooals wij immers met alle reden moeten vreezen ook zelf wel weer in een of ander misverstand te zullen vervallen) en onze behoefte aan synthese, nadat het gemeenschapsbesef aan steeds verder gaande analyse kapot was gegaan, zal ook daaruit blijken, dat wij deze ontwikkelingen, zoowel als de menschen, die haar op de beslissende oogenblikken hebben bepaald, herleiden tot de gemeenschap en onze geborgenheid daarin.

Ook Jan Hendrik Leopold. Want dit was de aanleiding tot deze overdenking, dat in een vorig nummer van „De Schouw" A. Glotzbach een tegenstelling tusschen Leopold en Vondel heeft geconstrueerd, die den een even willekeurig uit het vernieuwde begrip van de gemeenschap afscheidt als zij den ander ermee vereenzelvigt. Want willekeur is het, wanneer men Vondel in de nieuwe gemeenschap binnenhaalt onder het motto: „Wat eenzaam leeft is levend dood" en Leopold uit haar verbant, omdat hij „eenzamer dan den eenzame" heeft willen zijn.

Eigenlijk gaven Vondel en Leopold althans in deze uitspraken uitdrukking aan een zelfde gevoel: beiden werden bewogen door eenzelfde behoefte aan gemeenzaamheid, die tusschen het mannelijke en vrouwelijke. Maar Vondel uitte zich met de ondoordachtheid van den gelukkige, die voor zijn behoefte in huwelijk en vaderschap voldoening vond; Leopold daarentegen verdiepte zich een tijdlang steeds meer in de zielsgeheimen van een, aan wien deze bevrediging ontzegd bleef.

Dat heeft echter niets van doen met de gemeenschap en onze geborgenheid daarin. Zeker, beide dichters gaven door hun geheele werk uitdrukking aan een geheel ander gemeenschapsbeleven. Omtrent dit verschil zouden zeer belangwekkende dingen op te merken zijn. De een zoo geestdriftig, de ander zoo geresigneerd! De burgerlijkheid van Vondel is het merkteeken van zijn gemeenschapsbesef, van zijn gevoel van geborgenheid in deze gemeenschap, in de eeuw, waarin de burgerij de wereld revolutionneerde. In den tijd van Leopold kon burgerlijkheid nog slechts het verraad van de gemeenschap in een onbeteugelde ik- en winzucht bekrachtigen; het werd toen al duidelijk, dat voorzoover de beweging van tachtig burgerlijk gebleven was, zij in het vuurwerk harer rhetoriek meteen was uitgedoofd. Tusschen toen en nu dat het

J. Voerman — GEZICHT OP HATTEM — *Tentoonstelling Pulchri Studio* — *Foto: A. Dingjan*

gemeenschapsbesef in den letterlijken zin door nood gedwongen in een socialistische gemeenschap herboren wordt, moest er heel wat eenzaamheid, eenzaamheid in de gemeenschap, geleden worden, zonder dat dit „kenmerkend was voor het intellectueel individualisme dat zich bewust was van zijn bijzondere eigenwaarde en zich angstvallig afzonderde van het „gewone" leven en volk, uit schuwheid en misplaatste schaamte, zeker uit zelfverweer en de vrees, het teedere binnenleven te zullen breken aan de harde werkelijkheid daarbuiten" (A. Glotzbach).

In zulk een gevoel van eenzaamheid, eenzaamheid in de gemeenschap, het gemis aan eén nochtans als behoefte gevoelde geborgenheid in deze gemeenschap — een gevoel, waarvoor Leopold misschien te vatbaarder was door het weinige geluk, dat hem persoonlijk toegevallen was — stond Leopold de hernieuwing van het gemeenschapsbesef nader dan dat hij daardoor zijn onoverwinnelijk individualisme bewees. Cultuur-historisch was Leopold niet zoo eenzaam, of hij behoorde met Gorter en Henriette Roland Holst tot één trits, in welke de opstand tegen het uit de burgerij opgestooten en in burgerlijkheid verloopen individualisme met allen hartstocht is begonnen, waarmee groote en hooge individualiteiten hun eenzaamheid in de gemeenschap aan zichzelf trachtten te wreken.

Dat is ook weer iets heel anders dan de eenzaamheid, die Glotzbach mèt stilte en afzondering de voorwaarde noemt van vormgevenden arbeid. Zulk een gezegde is rechtuit een gemeenplaats. De verhouding van het scheppende talent tot zijn omgeving is niet in zulk een eenvoudige formule onder te brengen. Voor den eenen schepper is de „eenzaamheid", die hier slechts een onnauwkeurige uitdrukking voor stilte en afzondering is, een voorwaarde en voor den ander een aanwensel. Er zijn sterken, die zich voor hun scheppenden arbeid bij voorkeur terugtrekken, en zwakken, die juist door leven en gewoel worden aangevuurd. Dat doet weinig terzake en is ook weer iets heel anders dan wanneer Glotzbach een nieuw verband tusschen eenzaamheid en volte legt, wanneer hij schrijft, nu komende tot de taak van den dichter: „de plaats, het evenwicht te vinden tusschen de eenzaamheid en de volte, tusschen eigen en het gemeenschapsleven, dit zal door den dichter in dezen tijd gezocht moeten worden, waarbij het meeste gewicht zal vallen op het gemeenschapsleven, op het gemeenschappelijk beleven met zijn land en volk, als natuurlijke reactie op het overwicht van de individueele eenzaamheidscultus van de laatste liberalistische periode".

Met reden wordt gesproken van een evenwicht tusschen eenzaamheid en volte, tusschen eigen en het gemeenschapsleven: onder het teeken van het individualisme kon het gemeenschapsbesef verloren gaan aan de voortdurende vooropstelling van het individu; onder een socialistisch teeken wordt het hersteld in de bewustwording van de spanning, die de eenheid van tegendeelen, van gemeenschap en individu uitmaakt. Het gemeenschapsbesef kan niet vernieuwd worden, zonder dat het individu, waarin het zich vernieuwt, ook zichzelf bewuster wordt, bewust van zijn eigen waarde in en voor de gemeenschap, inplaats van de zelfbewustheid, die het misverstand omtrent zichzelf en de gemeenschap geworden was, waarin het zich onder het teeken van het individualisme zoozeer verbijzonderd en van de gemeenschap afgezonderd had, dat het besef van zijn geborgenheid in de gemeenschap wel verloren moest gaan.

De wedergeboorte van dit besef ontneemt aan het zelfbewustzijn van het individu den hoogmoed, die het tevoren in zelfbewustheid had doen overslaan, maar het mag het individu het bewustzijn van zichzelf niet ontnemen, hoezeer het deze, nu des te tastbaarder geworden tegenstelling tusschen individu en gemeenschap als iets tragisch ondervindt. Juist in het tragische van de gebleven tegenstelling zit de spanning, die de eenheid van gemeenschap en individu tot iets levends maakt; het is de spanning, waarin het individu aan de gemeenschap blijft voortwerken en zelf de gemeenschap steeds dieper beseft, opdat zij elkander steeds vollediger waard zullen zijn, het individu door de vervulling van zijn verantwoordelijkheid voor de gemeenschap, de gemeenschap door de vervulling van de vrijheid voor het individu.

In deze spanning tusschen gemeenschap en individu zal het individu zich meermalen eenzaam gaan gevoelen en de gemeenschap als een volte. Zijn gemeenschapsbesef zelve zal hem, naarmate het zich verdiept, dwingen, zich ook dieper in de eenzaamheid van zichzelf te begeven, zich ook dieper van zichzelf bewust te worden, om waarlijk tot het evenwicht van eigen en gemeenschapsleven te komen, waarin twee waarheden vereenigd worden, de waarheid van het individu en dat van de gemeenschap.

Van de gemeenschap, die onder het teeken van het socialisme vernieuwd staat te worden, mogen wij verwachten, dat zij in den dichter verwezenlijkt zal worden naar de woorden van Glotzbach: „Men verlangt van hem geen loutere uitstorting meer van persoonlijke, hypergevoelige emoties en sentimenten, geen weergave van zuiver subjectieve indrukken, maar de tijd gaat van den dichter vragen een breedere mannelijke expressie, openheid maar tevens weerbaarheid; volheid, vurigheid en gespierde geestdrift".

Maar mag daarom thans den dichter de eisch worden gesteld, dat „het zijn taak is door zijn bewogen en bezield woord het leven te intensiveeren en te verdiepen, de beleving te verhoogen"? Glotzbach wijkt daar zelf al eenigszins van af, wanneer hij schrijft,

dat de dichter deze taak zal dienen te verstaan „en tegelijk spontaan op te vatten", wil hij levende kunst geven, die bevruchtend werken kan in heden en toekomst.

In werkelijkheid wordt er in de gemeenschap van het individu maar heel weinig echt geëischt: de inachtneming van een aantal grondregels van gedrag, de vervulling van een minimum van plichten. Alles wat het individu daar boven uit verricht en waarop de gemeenschap inzooverre recht heeft, wat zij in zooverre eischt, dat zonder deze extra verrichtingen de gemeenschap ook het individu niet kan voldoen, dit alles wordt en kan niet echt worden geëischt en het individu vervult het veeleer als een aan zichzelf verschuldigden plicht, als een zelfverkozen taak dan dat het juist de oplegbaarheid daarvan zou aanvaarden. Zonder spontaneïteit is de vervulling van de gemeenschap door het individu niet mogelijk. Dat moet goed worden beseft, omdat anders reeds in den aanvang van haar vernieuwing de gemeenschap (in degenen, die haar leiding geven) in zoodanig misverstand omtrent de eigen waarde van het individu zou vervallen, dat van een vruchtbare samenwerking geen sprake zou kunnen zijn.

Het is onder den invloed van de autoritaire gedachte begrijpelijk, dat men er gemakkelijk toe komt om het leven den dichter eischen te laten stellen en hem taken op te leggen. Maar dat mag dan ook niet anders zijn dan bij manier van spreken. Want indien de autoritaire gedachte in het algemeen reeds zoo gemakkelijk de dupe gemaakt kan worden van de bureaucratie, dan geldt dit wel in het bijzonder ten aanzien van het geestelijke leven. Daar waar onder den druk der oorlogsomstandigheden de noodzakelijkheid het eerst zich voordeed, is reeds bij herhaling erop gewezen, dat de leiding fout gaat, waar zij tot besturen overgaat. Leiden is één ding, besturen een ander. Er valt heel wat te besturen, maar de leiding, die daartoe vervalt, berooft zichzelf van de vrijheid van beweging, die zij juist vast wil blijven houden boven de gebondenheid van het gezag, die uit de voormalige scheiding van machten is voortgevloeid. Niet voor niets wordt op elk ander gebied de ondernemingsgeest aangewakkerd, door hem die vrijheid van be-

Langeweg: BOERDERIJEN TE OOST-ZAAN *Tentoonstelling Ned. Kunsthuis, A'dam* *Foto: A. Dingjan*

stuurlijke inmenging te schenken, die een krachtige leiding mogelijk maakt.

Ook de dichter zal gevoelen, dat de gemeenschap een krachtige leiding gekregen heeft; hij zal op deze leiding ook op de een of andere wijze reageeren, waarschijnlijk wel in den zin van heviger beleving van de gemeenschap dan hem voordien mogelijk was. Gaat dat zoo, dan zal ook de band tusschen den dichter en de gemeenschap inniger worden. Juist de socialistische gemeenschap, waarin het besef van de geborgenheid van het individu in de gemeenschap weer levend wordt, zal dat des te eerder mogelijk maken.

Maar daarom is het niet zoo, dat de dichter, wat hij wellicht als taak tegenover de gemeenschap gaat verstaan, „alleen dan vervullen" kan „wanneer ook het volk hem voedt en draagt". Het is niet zoo, dat „met evenveel recht als het volk mag verlangen, dat hun dichter met hen mee- en samenleeft, ook de dichter van zijn volk het vertrouwen en geloof in de waarde van zijn werk mag vragen". Neen, ook dat is de rhetoriek van gemeenplaatsen. Met welsprekende woorden beschrijft Glotzbach, hoezeer Vondel met zijn gemeenschap heeft mee- en samengeleefd; nochtans weten wij zeer wel, dat deze gemeenschap Vondel nu niet bepaald gevoed en gedragen heeft. Het was immers een gemeenschap, waarin onder het teeken van het individualisme het besef, dat het individu in de gemeenschap geborgen is, van den beginne af moest gaan verzwakken tot de overtuiging, dat het individu „het zelf maar moest weten", of het een bezorgd of onverzorgd bestaan tegemoet wilde gaan. Maar dit heeft Vondel niet belet een groot dichter te worden.

Het volk, de gemeenschap, is er niet mee gebaat van den dichter te verlangen, dat de dichter met haar mee- en samenleeft, wanneer zij niet de aantrekkingskracht ontwikkelt, om hem ertoe te dwingen; en de dichter, wien de gedachte wordt bijgebracht, dat hij van zijn volk het vertrouwen en geloof in de waarde van zijn werk mag vragen, gaat het leven in met een miskendheidscomplex, inplaats van het zelfbewustzijn, dat, al ware het eerst na zijn dood, zijn werk zijn waarde zal uitwijzen en zijn werk alleen.

Ook hier weer: gevaarvolle geborgenheid. Wij willen de geborgenheid immers ook niet zonder gevaar. De geborgenheid is iets anders dan een lijfrente. Zij is een levenswet, een werkelijkheid, die wij thans in vernieuwd besef trachten te verwezenlijken. Maar niet op de wijze, dat zij in een nieuw sociaal contract wordt ondergebracht, waarin gemeenschap en individu over en weer verplichtingen opleggen en eischen stellen. Neen, uit het in ons weergeboren besef van geborgenheid van het individu in de gemeenschap zullen wij de wereld in haar ontwikkeling opnieuw willen begrijpen en uit dit nieuwe begrip de kracht putten om ook de gemeenschap zelve te vernieuwen.

In de gemeenschap, die zich onder een socialistisch teeken ontwikkelt, zal de dichter, de kunstenaar evenmin aan zijn lot worden overgelaten, als ieder ander. Dat is één ding.

Een ander ding is, of bij de vernieuwing de gemeenschap zooveel vaart zal verkrijgen, zoovele vuren zal ontsteken, dat ook de dichter er door wordt meegesleept en ontstoken. Zooals Vondel door de vaart en het vuur van de ontwikkeling van zijn gemeenschap meegesleept en ontstoken werd. Daartoe kan de dichter niet worden omgekocht doordat het volk hem voedt en draagt. En wanneer hij met zijn volk mee- en samenleeft, dan zal hij de hand niet ophouden voor vertrouwen en geloof in de waarde van zijn werk. Hij gelooft en vertrouwt in zichzelf. Zijn werk zal voor hem spreken. Zoo niet nu, dan na zijn dood. Want ook dit is de zin van de eenzaamheid: dat het besef van geborgenheid van het individu in de gemeenschap zoo sterk moge zijn, dat ook de kunstenaar, de dichter daarin van de onmiddellijke levenszorgen wordt bevrijd; dat de vaart en het vuur van de vernieuwing der gemeenschap zoo moge zijn, dat de dichter erdoor wordt meegesleept en ontstoken: maar dat ook dat niet de zekerheid geeft, dat de dichter zich ook in dien zin in de gemeenschap veilig geborgen zal kunnen gevoelen, dat hij door haar ook wordt verstaan en begrepen. Misschien lag het aan den dichter, dat zijn antwoord niet zoo was, dat de gemeenschap het als een vervulling van haar behoeften verstond; misschien was het op het oogenblik zelf in de gemeenschap te vol, was de gemeenschap te vol van zichzelf, dan dat de dichter ook maar kans had te kunnen worden verstaan (Rembrandt!). Het verandert niets aan zijn eenzaamheid, die haar zin ook vindt, en terecht, in het gevaarvolle van een geborgenheid, die niet anders te kennen geeft dan het onverbrekelijke verband tusschen het individu en de gemeenschap, waarin het leeft, grondslag van de vernieuwing eener gemeenschap, waarin wij weliswaar hopen en zouden willen vertrouwen, dat volk en dichter elkaar in zulk een open en volkomen overgave tegemoet zullen kunnen gaan, dat zij elkaar ontmoeten om samen naar de toekomst op te gaan.

Die heiligste Pflicht des Germanen ist, dem Germanentum zu dienen. Daraus ergibt sich ein geschichtlicher Wertmesser. Wir werden auf allen Gebieten denjenigen Mann als den größten, diejenige Tat als die bedeutendste erkennen und feiern, welche das spezifisch germanische Wesen am erfolgreichsten gefördert und die Vorherrschaft des Germanentums am kräftigsten unterstützt haben.

Chamberlain: Grundlagen des 19en Jahrhunderts

ARBEIDSDIENST VOOR MEISJES

DOOR FRITS SAMPIMON

Richard Heymann *Haus der Deutschen Kunst - München*

De Arbeidsdienst voor Meisjes heeft in ons land een belangrijke cultureele taak.

De vrouw neemt in het cultureele leven een vooraanstaande plaats in. Immers, zij voedt de kinderen op, bepaalt de sfeer in huis en richt de woning in. Vooral bij de inrichting van het huis wordt de vrouw vaak de vrije hand gelaten en dan komt het er op aan of zij de echte kunst van kitsch kan onderscheiden. Ook bij het organiseeren van familiefeestjes, enz., treedt de vrouw veelal op den voorgrond en dient hierbij bekend te zijn met de oude gebruiken des lands.

De vrouw behoort te zingen, niet alleen op het podium van de concertzaal, maar vooral in de keuken en bij het bed der kinderen.

Op de vrouw rust een zware verantwoordelijkheid wat betreft het instandhouden en zuiver houden van onze cultuur. Vooral zij zal deze moeten overdragen aan het nageslacht.

Van nature is zij toegerust met een fijne intuïtie. Zij dient er zich echter weer bewust van te worden wat zuiver en onzuiver in onze kunst is en wanneer dit op groote schaal geschiedt, dan zullen de étalages van vele groote magazijnen vol blijven met hun producten van ontaarde kunst, met hun kitsch. Alleen al uit commercieel oogpunt zullen deze zaken zich dan moeten omschakelen en uitsluitend goede kunstvoorwerpen moeten brengen, willen zij aan de huisvrouw iets verkoopen voor de inrichting van haar woning.

Hier ligt een groote cultureele taak voor den Arbeidsdienst voor Meisjes. Deze vrouwelijke tak van den Nederlandschen Arbeidsdienst heeft natuurlijk zeer vele punten van overeenkomst met den mannelijke, waarover ik reeds schreef in „De Schouw" van 1 Mei 1942, no. 8. Beide hebben hetzelfde doel voor oogen en alleen de wegen naar dit doel toe verschillen soms een weinig.

In den Arbeidsdienst voor Meisjes worden de jonge meisjes opgevoed tot flinke vrouwen, gezond naar lichaam en geest, die zich bewust zijn van hun verantwoordelijke plaats in de volksgemeenschap. Ook voor het vrouwelijke gedeelte van Neerlands bevolking moet de arbeidsdienst een eeredienst aan het volk zijn. het ideëele wezen van den vrouwelijken arbeidsdienst karakteriseerde de leidster van het „Deutsche Frauenwerk" op het vijfde Internationale Congres voor Huishoudkundig Onderricht op 25 Augustus 1934 als volgt:

„De Duitsche vrouw, zooals wij ons haar denken, moet, wanneer de toestand van het volk dit eischt, afstand kunnen doen van luxe en genot, zij moet kunnen werken, geestelijk en lichamelijk gezond zijn en zij moet van het harde leven, dat wij thans gedwongen zijn te leven, een mooi leven kunnen maken. Zij moet zich innerlijk bewust zijn van de nooden en gevaren, die het leven van ons volk bedreigen. Zij moet zoo zijn, dat zij alles wat van haar wordt geëischt, gaarne doet. Zij moet politiek kunnen denken, niet partijpolitiek, niet politiek in den zin van den politieken strijd met andere naties, doch politiek zoo, dat zij meevoelt, meedenkt, meeoffert met het geheele volk."

Zooals reeds gezegd, zijn er kleine verschilpunten tusschen den vrouwelijken en mannelijken arbeidsdienst, vooral wat het uiterlijk betreft. Zoo heerscht er ook in de meisjeskampen discipline, maar deze uit

zich niet in een soldateske houding en het klappen met de hakken tegen elkaar.

Van de arbeidsmeisjes mogen geen „arbeidssoldaten" gemaakt worden en daarom moeten zij echt vrouwelijk blijven, zoowel innerlijk als uiterlijk. In het zingen komt dit ook tot uitdrukking. De arbeidsmeisjes zingen geen marsch- of soldatenliederen, op de kortaffe, afgehakte wijze, doch zingen melodieuze liederen. Aan het zingen wordt trouwens veel aandacht besteed. De Nederlandsche vrouw zal weer in het gezin, bij haar werk, moeten leeren zingen en zoodoende een ouden cultuurschat voor ons behouden.

In de meisjeskampen heerscht een gezonde innerlijke discipline, die berust op vertrouwen in en gehoorzaamheid aan de leidsters en voorschriften.

In den A.D.M. leeren meisjes uit alle lagen van ons volk, uit alle streken van ons land elkaar kennen en waardeeren.

In de kampen, die over ons geheele land verspreid liggen, komen zij in aanraking met de bevolking en maken kennis met de oude zeden en gebruiken van die bepaalde streek.

Groote aandacht wordt voorts in den Arbeidsdienst voor Meisjes besteed aan de karaktervorming. Zelfbeheersching, trouw, kameraadschap, gemeenschapszin, eerbied voor den arbeid, arbeidsvreugde, gevoel voor orde en netheid worden bij de jonge meisjes aangekweekt en bevorderd.

In de vormingslessen van de afdeeling Opvoeding en Opleiding, die onder de directe leiding staat van de wnd algemeen leidster, dra J. T. Hylkema, worden o.a. de volgende onderwerpen behandeld: de oude Germanen, goede en slechte muziek, hygiëne, sibbe, aardrijkskunde, liefde voor volk en vaderland, plant- en dierkunde, oude gebruiken en feesten, de vrouw in den oorlog, voedingsleer, geschiedenis van het Oostland, oogst en ras en toekomst. Uit dezen greep blijkt wel duidelijk hoe veelzijdig de vorming in den Arbeidsdienst voor Meisjes is. Ook vindt er in de kampen geregeld de zgn. „krantenbespreking" plaats. Iederen avond brengt een leidster het krantenverslag uit en vertelt in ongeveer vijf minuten den meisjes de belangrijkste gebeurtenissen uit het binnen- en buitenland en op kunstgebied. Eenmaal per week worden dan uitvoerig (in een causerie van ongeveer anderhalf uur) zeer belangrijke berichten uit de krant besproken. De ondergrond van een bepaald bericht wordt dan bijvoorbeeld toegelicht en zoodoende krijgen de meisjes dan meer begrip voor bepaalde toestanden en gebeurtenissen, waarvan zij voordien de strekking niet konden begrijpen. Wanneer er bijvoorbeeld in de courant wordt gesproken van een bombardement van Malta door de Duitsche en Italiaansche luchtmacht, dan bespreekt de leidster de ligging, geschiedenis en bevolking van Malta en legt uit waarom dit eiland van zoo groote beteekenis is, noemt de andere steunpunten van Engeland op, brengt het in verband met het huidige wereldgebeuren, enz.

In ieder kamp is een met zorg samengestelde bibliotheek voor de meisjes aanwezig, waarin zij goede Nederlandsche boeken vinden, waaruit de verbondenheid met volk en bodem spreekt. Zoodoende leeren zij de betere lectuur begrijpen en waardeeren, wat later bij de opvoeding van de kinderen weer van groote beteekenis zal blijken te zijn.

Behalve dus de daadwerkelijke hulp die de arbeidsmeisjes den volksgenooten bieden bij den oogst en in de huishouding, leeren zij zelf in den halfjarigen arbeidsdiensttijd veel. Zij worden er zich weer van bewust, dat zij haar hart en intuïtie moeten laten spreken en gehoorzamen aan wat deze haar zeggen. Zoo voelen zij weer wat passend en niet passend is, wat zuiver en onzuiver is op cultureel gebied. In den Arbeidsdienst voor Meisjes wordt de jonge vrouw zich weer bewust van haar bloed en ras en zal de edele eigenschappen van onze voorouders onbedorven weer kunnen medegeven aan ons nageslacht.

Wat de wetenschap tot nu toe onder existentie verstond, was een afgetrokken denkmaaksel, dat samengesteld werd, om de aanspraken van het bewustzijn op prioriteit te fundeeren. Met dit existentiebegrip heeft de noodlotsleer van onze eeuw niets te maken. Wij zoeken den oergrondslag van al het bestaande. Deze oergrondslag is het v o l k, dat onder bijzondere en onafwijsbare wetmatigheden staat en als zoodanig het ras gestalte geeft en de geschiedenis mogelijk maakt. Is het begrip van iedere existentie en van iedere scheppende macht niet hierop gefundeerd, dat het onafhankelijk van alle kunstmatig gevormde voorstellingen en causale bepalingen over het verstand en de ziel van het volk, van deze eenig levende uitdrukking van het eeuwig onschuldige niet te scheiden is? Juist de onscheidbaarheid van de wet der verworteling in de ziel van het volk kan oerautonomie der existentie worden genoemd. En wanneer de leer van het noodlot uitgaat van de aanspraak op levende zinvolheid, op heerschappij van het in zichzelf geordende, dan beteekent dit, dat deze leer er tevens een is van de absoluutheid van het volksche Zijn, dat op zichzelf noch sacraal noch insacraal, noch in samenhang met de voorstelling van de metaphysische goddelijke eenheid, noch met die der verstarde tweespalt in het wereldgeheel is op te vatten.

Janko Janeff: Demonie dezer eeuw (Ned. vertaling van Frits Sampimon in voorbereiding bij de Amsterdamsche Keurkamer.)

Vicieuse Cirkels

door W. J. Wiers

De problemen, die de Nederlandsche Kultuurkamer heeft op te lossen, zijn bijna alle even zoovele vicieuse cirkels. En daarbij verkeert speciaal het Gilde voor Theater en Dans in de omstandigheden, dat het een nog niet ontgonnen terrein in cultuur heeft te brengen. Dit Gilde kan niet verder bouwen op wat reeds in vroeger jaren aan organisatie tot stand werd gebracht, het zal eerst zelf de fundamenten moeten leggen, alvorens het aan den bouw zal kunnen beginnen.

Om met het tweede deel van zijn taak te beginnen, n.l. den Dans, zit het Gilde al dadelijk met de moeilijkheid dat de danskunst in Nederland niet populair is. Het treffen van sociaal-economische maatregelen voor danskunstenaars zal dan ook gepaard moeten gaan met het propageeren van den dans. Goede danskunst is er maar weinig in Nederland. Als gevolg van de geringe publieke belangstelling is het tot nu toe vrijwel niet mogelijk geweest voor den danskunstenaar, een dood-enkele uitzondering daargelaten, in den dans zijn dagelijksch brood te verdienen. Maar zonder werkelijk goede, zonder overrompelende en sublieme, het publiek veroverende danskunst, zal het niet mogelijk zijn, die belangstelling te vergrooten. Het betrekkelijk kleine contingent der Nederlandsche bevolking, dat de groote buitenlandsche danskunstenaars hier zag optreden, zal onmiddellijk het klasse-verschil opmerken en het zal zich, ondanks een misschien behoorlijk peil van de een of andere Nederlandsche dansuitvoering, door den grooten afstand met de phenomenen van buiten onze grenzen, toch altijd teleurgesteld voelen. En juist dit kleine contingent toeschouwers zou de kern kunnen, ja moeten vormen, waaromheen de groeiende belangstelling zich zou moeten groepeeren.

De dans spreekt een internationale taal en anderzijds een betrekkelijk beperkte taal. Dat internationale karakter brengt elke danskunst onder het bereik van alle volkeren en omgekeerd is elke prominente danskunstenaar vanzelfsprekend internationaal, want voor zijn kunst bestaan geen taalgrenzen. Maar de beperktheid van de plastische uitdrukkingsmiddelen, hoe groot het repertoire van danskunstenaars als Kreuzberg b.v. ook moge zijn, brengt mee, dat men niet van het publiek kan verwachten, dat het regelmatig, zeg één maal per week, naar een dansuitvoering gaat kijken, zooals het wel veelvuldig film, tooneel en muziek met zijn bezoek vereert.

Ziedaar den vicieusen cirkel, voor zoover het de sociaal-economische verzorging van den danskunstenaar in Nederland betreft. En al zal de nieuwe tijd ook deze groep van kunstenaars willen steunen, er dient toch wel terdege rekening te worden gehouden met den klankbodem, met de „afzetmogelijkheden", om een overigens onsympathieken term te gebruiken.

Ook bij het tooneel vindt men soortgelijke vicieuse cirkels. Het is betrekkelijk eenvoudig, minimumsalarissen voor te schrijven en séjourregelingen te ontwerpen, die aan redelijke eischen voldoen wat betreft de sociale positie van den tooneelkunstenaar, maar de gezelschappen moeten deze kostenverhoogingen kunnen opbrengen. Nu zullen deze meer-kosten voor een deel kunnen worden opgevangen door subsidies, maar een overheid, die slechts financieelen steun verleent, zonder tevens waarborgen te verlangen voor de cultureele waarde en de artistieke prestatie, zal haar taak niet naar behooren vervullen. Die cultureele waarde hangt echter weer ten nauwste samen met het beschikbare repertoire en de artistieke prestatie met de scholing van de acteurs, beide aangelegenheden, die in Nederland lange jaren zijn verwaarloosd en waarvan verbetering maar niet een, twee, drie uit den grond is te stampen. Ook hier zal slechts moeizaam de cirkelgang doorbroken kunnen worden en eerst na verloop van tijd zal de balans in evenwicht kunnen worden gebracht. Alvorens er zichtbare en tastbare resultaten bereikt zijn, zal er nog heel wat water door den Rijn moeten stroomen. Temeer, daar allerlei factoren, zooals zaalhuren, vermakelijkheidsbelasting, sociale voorzieningen als pensioenfondsen, ziektegeld-regelingen, enz. enz. deze heele materie beheerschen, althans voor een meer of minder groot deel er mede samenhangen.

Niettemin behoeft dit alles niet tot teleurstelling of tot pessimisme te leiden. De Oud-Hollandsche spreuk: „de Cost gaet voor de baet uyt" geldt ook heden ten dage nog en het besef, dat al deze vicieuse cirkels doorbroken kunnen worden, wanneer de Overheid maar zorgt voor het eerst noodige, n.l. financieelen en moreelen steun, is levendig. Dat is ook de groote ommekeer in de opvatting der overheid bij vroeger vergeleken, toen men kunst slechts materieel be-

schouwde en haar met dezelfde mercantilistische maatstaven mat, waaraan men alle commercieele belangen toetste. Wie echter van de Kultuurkamer verlangt, dat zij thans maar links en rechts met subsidies zal strooien en er voor de kunstenaars een dorado zal worden ingericht, waar zij zich kunnen overgeven aan de genietingen des levens zonder verdere materieele zorgen, die vergist zich. Wij zijn niet van het eene uiterste, — n.l. dat de Staat zich niet bekommert om den kunstenaar — in het andere uiterste vervallen. De verantwoording, die de Nederlandsche Kultuurkamer heeft tegenover het volksbelang, maakt, dat terdege zal moeten worden afgewogen, in hoeverre de verzorging van de sociaal-economische belangen van den cultuurwerker ook werkelijk verantwoord is. En haar taak zal zich dan ook in hoofdzaak beperken tot het verbreken van de vicieuse cirkels, althans voor zoover de overheid in de Kultuurkamer haar weg „van boven naar beneden" bewandelt. De rest zullen de kunstenaars zelf moeten doen en het is juist het groote voordeel van een instituut als de Nederlandsche Kultuurkamer, dat dit in dezelfde organisatie kan geschieden, want immers de vakgroepen, die de verzameling zijn van al deze kunstenaars, bewandelen den weg van beneden, die in het Gilde den weg van boven ontmoet.

HET FILMGILDE
EN ZIJN LEIDER

DOOR J. B. BROEKHUIS

Het is nog eenigszins vreemd in ons land, wanneer men den leider van een gilde der Nederlandsche Kultuurkamer kan opzoeken in een ruim, eigen gebouw, dat geheel voor de kantoordoeleinden van dat gilde is ingericht. Waar dat het geval is, daar weet men meteen, dat vroeger bestaande organisaties in het gilde zijn opgenomen en dat die organisaties voor den 10den Mei 1940 reeds een min of meer belangrijke plaats in het maatschappelijk leven hebben ingenomen.

Bij het filmgilde is dat zeer sprekend, en wanneer wij den leider van dat gilde, den heer G. J. Teunissen, opzoeken, dan ontvangt hij ons in een ruim bureau, dat getuigt van de beteekenis, welke de Nederlandsche Bioscoop-Bond in het vroegere bestel heeft gehad. Dat ook laat zien, dat de bond in staat was, zijn kantoorgebouw uit ruime middelen in te richten, zoodat het niet alleen voor het werk, doch ook voor representatie geschikt was.

Veel in de representatieve vertrekken wekt nog herinneringen aan den ouden tijd, maar de nieuwe menschen, die daar nu de wacht hebben betrokken voor de nieuwe komende samenleving, die er nu den strijd hebben aangebonden voor de herleving van onze cultuur, hebben er toch reeds hun stempel op gedrukt.

Rustig zit de heer Teunissen tegenover ons en vertelt ons dat hij zich in zal zetten om filmwezen en filmkunst in ons land die plaats te verschaffen, welke hun toekomen, om ook voor de kunstenaars en werkers aan de film eindelijk te bereiken een positie, waarop zij recht kunnen doen gelden.

De film is altijd het stiefkind geweest. De vroegere regeeringen hebben nooit iets positiefs voor de film of de Nederlandsche filmindustrie gedaan, er enkel van geplukt. Het klinkt hard, dit begin van een antwoord op onze vraag naar de regeeringsbemoeiing met film- en bioscoopwezen voor en na den 10den Mei 1940.

De regeeringsbemoeiing met de film beperkte zich vroeger tot de keuring, aldus ging de heer Teunissen voort, en tot het heffen van vermakelijkheidsbelasting. De keuring geschiedde door de Centrale Commissie voor de Filmkeuring, ingericht volgens het „zuilensysteem" met aan het hoofd den soc.-dem. jood D. van Staveren. Er is op die keuring zoowel door het publiek als door de belanghebbenden veel en gerechtvaardigde critiek geoefend en deze kon niet uitblijven, omdat de

richtlijnen van de keuring niet deugden. Ze waren volkomen negatief. De Commissie kon alleen afkeuren of coupeeren en als richtlijn gold alleen de openbare orde en de zedelijkheid. Dat de film een middel kon zijn tot verhooging der volkscultuur, dat zij groote artistieke waarde kon hebben, dat was aan de overheid van vroeger volkomen onbekend. Daarom heeft ze ook nooit een hand uitgestoken om mede te werken aan het ontstaan en de ontwikkeling van een goede Nederlandsche filmproductie. Ze gaf aan die productie zelfs niet eens een bescherming door middel van het invoerrecht op films. Nergens ter wereld was zulk een toestand bekend. Ons land kon overstroomd worden met buitenlandsche films, want het invoerrecht werd hier niet bepaald naar de kunstwaarde van de films, enkel naar de copie-waarde, zoodat slechts 5 % betaald behoefde te worden van de waarde van het materiaal, die hoogstens 20 cent per meter bedroeg.

„Wanneer er wel van een bescherming sprake was geweest, hoe zou zich de Nederlandsche filmindustrie hebben kunnen ontwikkelen?"...

Eenmaal was het bijna goed gegaan met de Nederlandsche filmindustrie, eenmaal had ik de regeering zoover — dat was in 1934. Het departement van Financiën ging in op mijn voorstel om het invoerrecht op films te verhoogen tot op *f* 1,20 per meter. De helft van dat bedrag zou in de staatskas komen, de andere helft zou besteed worden aan subsidie voor de productie van Nederlandsche films. Er kwam een besluit tot stand in dien geest, van den toenmaligen minister. Dat besluit was zelfs op den 10den Mei 1940 nog van kracht. Maar, het is nooit uitgevoerd. Dat is het werk der joodsche filmimporteurs, die op het departement van Financiën te keer gingen als aan den klaagmuur te Jeruzalem. Het zou de dood zijn voor het filmwezen in Nederland, beweerden zij, én de regeering, die geen flauwe notie had van het filmwezen, verhoorde die klachten en voerde het eenmaal genomen besluit niet uit. En toch had doorvoering ervan een groote stimulans voor onze filmproductie beteekend. De buitenlandsche producenten zouden gedwongen geweest zijn, de benoodigde hoeveelheid filmcopieën voor de Nederlandsche theaters hier te lande te laten afdrukken. Ze zouden niet meer als voorheen elke hoeveelheid copieën hebben kunnen invoeren. Ze zouden zich tot één beperkt hebben en de rest in ons land hebben laten maken. Dan zouden de filmlaboratoria hier voldoende werk hebben gehad, ze zouden winst hebben gemaakt.

Welnu, een filmstudio drijft steeds op een laboratorium. De filmlaboratoria hier te lande zouden hun winst hebben kunnen steken in de uitrusting van behoorlijke studio's, er zouden hier goedkoope films te produceeren zijn geweest en de Nederlandsche film zou zich een behoorlijke plaats hebben kunnen veroveren. Helaas, het heeft niet zoo mogen zijn.

Intusschen heeft de storm die over Europa raast de oude regeering en haar opvattingen weggeblazen. De overheid van thans staat tegenover de film heel anders. Zij ziet het hooge cultureele belang van de film ter dege en treedt in zake het film- en theaterwezen ordenend en regelend op. Het Departement voor Volksvoorlichting en Kunsten voert de heele cultuurpolitiek en heeft aan de Nederlandsche Kultuurkamer de behartiging van de artistieke en sociale belangen der filmkunstenaars, der theaters, der filmproductie en der werkers daarin, opgedragen.

In het statuut is haar taak als volgt omschreven: De Nederlandsche Kultuurkamer heeft tot taak door samenwerken der aangeslotenen van alle door haar omvatte werkgebieden de Nederlandsche Kultuur, in verantwoordelijkheid voor volk en land te bevorderen, de vak-economische- en sociale aangelegenheden der beroepen, welke bij haar zijn ondergebracht, te regelen en tusschen alle bestrevingen van de tot haar behoorende groepen een vereffening te bewerken.

De heer Teunissen wees erop, dat de taak van het Filmgilde nogal verschilt met die van andere gilden der Nederlandsche Kultuurkamer. Het filmgilde moest niet in de eerste plaats iets propageeren en opbouwen, het moest reorganiseeren. Het moest den, als werkgeversorganisatie vrijwel een monopolie bezittenden Ned. Bioscoop-Bond omwerken van een democratische instelling tot een nationaal-socialistische. Het moest den nadruk, die bij den bond vooral viel op het financieel-commercieele, verleggen naar het sociale en cultureele. Daarnaast heeft het een oorlogstaak. Het moet onder de tegenwoordige omstandigheden zorgen, dat de theaters en het bedrijf als geheel kunnen blijven floreeren. Waren in den Ned. Bioscoop-Bond alleen de exploitanten van filmtheaters, filmverhuurders, kortom de werkgevers georganiseerd, het Filmgilde moest nu allen omvatten, die scheppend werken aan de film en in het filmbedrijf. Deze organiseerende taak is thans volbracht. Nu geldt het, de sociale positie der werkers te verbeteren, hun vakbekwaamheid en vaktrots bij te brengen, aan welk laatste het in het verleden wel vaak erg heeft ontbroken. Nu gaat het er ook om, de theaters te verbeteren, zoodat zij, architectonisch zoowel als wat aankleeding en outillage aangaat, op de hoogte van den tijd zijn en den scherpsten toets der critiek zullen kunnen doorstaan. En verder ligt het op den weg van het filmgilde, alles te doen wat mogelijk is, om, wanneer de tijdsomstandigheden veranderen, te komen tot een echt Nederlandsche filmproductie. Thans zal die productie zich meer moeten beperken tot het maken van documentaire- en cultuurfilms. Maar ongetwijfeld is er een

goede toekomst voor de Nederlandsche filmproductie weggelegd.

Het gesprek kwam hierna op de vakgroepen. Het Filmgilde telt er zeven en wel: Theaters, Verhuur, Studio's en Fabrieken, Smalfilm, Filmkunstenaars, Reclame-projectie en Techniek. Deze laatstgenoemde is stellig niet de minst belangrijke, zeide de heer Teunissen. Zij zal veel moeten doen, omdat tot dusverre weinig gedaan is, aan de technische verzorging van fabrieken en theaters. De vakgroep heeft daarom thans drie technische inspecteurs aangesteld, die de theaters bezoeken en aan exploitanten en operateurs adviezen geven, hoe zij met de voorhanden zijnde installaties het beste resultaat kunnen bereiken, zóó, dat het publiek van een zoo goed mogelijk verzorgde voorstelling kan genieten en dat filmbeschadiging voorkomen wordt. Filmbeschadiging is een euvel, dat zoowel door de toestellen, als door de menschen die er mee werken kan worden veroorzaakt en dat ook kan optreden bij het transport der films. Dit euvel brengt vaak groot verlies met zich mee, en maakt, dat theaters die de films krijgen, wanneer zij ettelijke malen hebben gedraaid, niet zulke prima voorstellingen kunnen geven als wenschelijk is. Het behoeft geen betoog, dat door het optreden der technische inspecteurs daarin veel verbeterd kan worden. Het jonge instituut heeft reeds goede resultaten opgeleverd. Veel zal er ook verbeterd worden, wanneer de opleiding der cabine-operateurs en der theater-exploitanten en directeuren in goede banen is geleid. Voor de eerste hier genoemde groep is zij het noodzakelijkst en de organisatie van de opleiding voor cabine-operateurs is dan ook reeds in verren staat van voorbereiding. In de toekomst zullen alleen gediplomeerde operateurs in de cabines mogen werken en zullen ook de theater-exploitanten en -directeuren gediplomeerd moeten zijn.

De vakgroep helpt de theaterhouders ook bij het verkrijgen van het hoogst noodzakelijke materiaal en dat is één der redenen, waarom het werk van de vakgroep gewaardeerd wordt door de betrokkenen.

De vakgroep Smalfilm belooft in korten tijd populair te worden. Want haar enkele bestaan toont aan, dat de smalfilmers, die men in ons land altijd links heeft laten liggen, nu een centrum hebben gekregen, dat hun belangen voorstaat en dat kijk heeft op het vele nuttige, voor heel het filmwezen, dat de smalfilmers hebben verricht. Aan dat goede werk zal thans leiding worden gegeven, zoodat zeker nog meer zal worden bereikt en een weg zal worden gevonden om de serieuse smalfilmers zoover te brengen, dat zij hun ideaal, cineast te worden in den eigenlijken zin, kunnen verwezenlijken.

Want onder de smalfilmers schuilen de krachten, die later de normaalfilm omhoog kunnen werken.

De vakgroep filmkunstenaars omvat thans allen, die betrokken zijn bij het maken van films; regisseurs, camera-mannen, geluidstechnici enz., die vroeger als los zand ronddwarrelden en die vaak door geslepen lieden tegen hun eigen belangen werden gebruikt. Het feit alleen reeds, dat zij nu georganiseerd zijn, is een groote verbetering. Thans zal de vakgroep hun leiding geven, hun technische èn artistieke opleiding bevorderen, hun sociale positie verbeteren.

De vakgroepen: Theaters en Verhuur, alsmede Reclame-projectie, hebben veel overgenomen van het werk dat vroeger door den Ned. Bioscoop-Bond werd verricht, zij het dan, dat daarbij thans andere opvattingen worden gehuldigd dan voor den 10den Mei 1940. En gelukkig kan gezegd worden, dat de theaterbezitters en exploitanten oog hebben voor hetgeen de nieuwe tijd van hen eischt en verwacht. Over hun medewerking kan ik slechts verheugd zijn, zeide de heer Teunissen. De aanwijzingen van vakgroep en gilde worden con amore opgevolgd. Er worden films vertoond die den nieuwen tijd propageeren, ook zulke onderwerpen behandelen, die voor het publiek thans van nut zijn en dat geschiedt zonder eenige tegenkanting. Vaak merkt men daarbij een groote mate van begrip en bereidwilligheid. Het is werkelijk de moeite waard, den betrokkenen daarvoor bij deze gelegenheid dank te betuigen. Wat er verluidt over een standaard-overeenkomst aangaande de sociale positie voor operateurs en ander bioscooppersoneel van het Filmgilde in samenwerking met het Ned. Arbeidsfront, is niet geheel juist. Het Filmgilde heeft voorbereidend werk verricht om tot verbetering der loon- en arbeidsvoorwaarden van dat personeel te komen. Maar daarvoor is niet de vorm van een overeenkomst gekozen. Het Ned. Arbeidsfront brengt die verbetering tot stand bij wijze van voorschrift. En nu is dit het verheugende, dat verschillende directies, uit eigen initiatief, thans reeds verbeteringen invoeren en niet wachten tot het voorschrift komt. Ook dat is een bewijs er voor, dat de medewerking met het filmgilde en den nieuwen tijd goed is. Sinds het filmgilde over deze materie gesproken heeft, zijn er in onderscheidene theaters verschillende verbeteringen voor het personeel gekomen, zoowel wat de loonen als wat de regeling van den vrijen tijd en de vacanties aangaat. Het gilde kan dus niet alleen organisatorische en technische, maar ook zeer belangrijke sociale resultaten boeken. Het zal op den ingeslagen weg voortgaan en trachten het heele Nederlandsche filmwezen sociaal en cultureel te verheffen, zoodat de film de belangrijke taak welke haar thans, ook als middel voor volksvoorlichting, is toebedeeld, volledig kan verrichten.

HULPWERK BEELDENDE KUNST

Rijksmuseum - A'dam

Uitgaande van het doel waarvoor het Hulpwerk Beeldende Kunst van den Nederlandschen Volksdienst is ingesteld [1]), moet men deze tentoonstelling allereerst zien als een manifestatie van in hoofdzaak jonge, meerendeels vrijwel onbekende kunstenaars, die hier in de gelegenheid worden gesteld hun arbeid een groot publiek te toonen en het eventueel te verkoopen.

Daarnaast hebben zich ook verscheidene kunstenaars, die in de Nederlandsche kunstwereld reeds lang een goeden en bekenden naam hebben, met een of meer werken laten vertegenwoordigen. Men zou er echter verkeerd aan doen, naar deze laatsten de geheele expositie te beoordeelen.

Wat hier spreken moet is het totaal, eerder dan de enkeling. Ik wil mij dan ook bepalen tot enkele opmerkingen over deze tentoonstelling in het algemeen.

Allereerst is het verheugend te noemen, dat hier verscheidene veelbelovende kunstwerken van jonge kunstenaars aanwezig zijn, vooral onder de schilderijen. Maar ook bij de beeldhouwwerken zijn er enkele te vinden.

Opvallend is het echter, dat zoo weinig graphisch werk aanwezig is, evenals de geringe vertegenwoordiging van andere takken van beeldende kunst.

Het kon bij de veelheid aan werken niet uitblijven, dat deze tentoonstelling een eenigszins overladen indruk maakt. Dit was hier echter onvermijdelijk, daar na een schifting, waarbij een eenvoudige maatstaf werd aangelegd, 959 werken voor de expositie in aanmerking bleken te komen. Hierdoor was het evenmin te vermijden, dat sommige werken op minder gunstige plaatsen kwamen te hangen, zoodat men soms niet in de gelegenheid is den ruimtelijken afstand te nemen ter juiste beoordeeling van een beeldend kunstwerk.

Het getuigt van een frisschen kijk der organisators van deze tentoonstelling om ook eenige schilderijen op te nemen, die door „academici" nimmer zouden zijn toegelaten, maar intusschen zulke oprechte specimina van volkskunst zijn, dat menigeen zich verrast zal betoonen bij het zien van deze werkstukken (die natuurlijk met eenigszins andere maatstaven moeten worden gemeten, dan met de geijkte artistieke).

Een opmerking van meer materieelen aard moet mij echter nog van 't hart. Gezien de kwaliteit der werken, zijn de prijzen voor sommige schilderstukken wel wat buitensporig hoog!

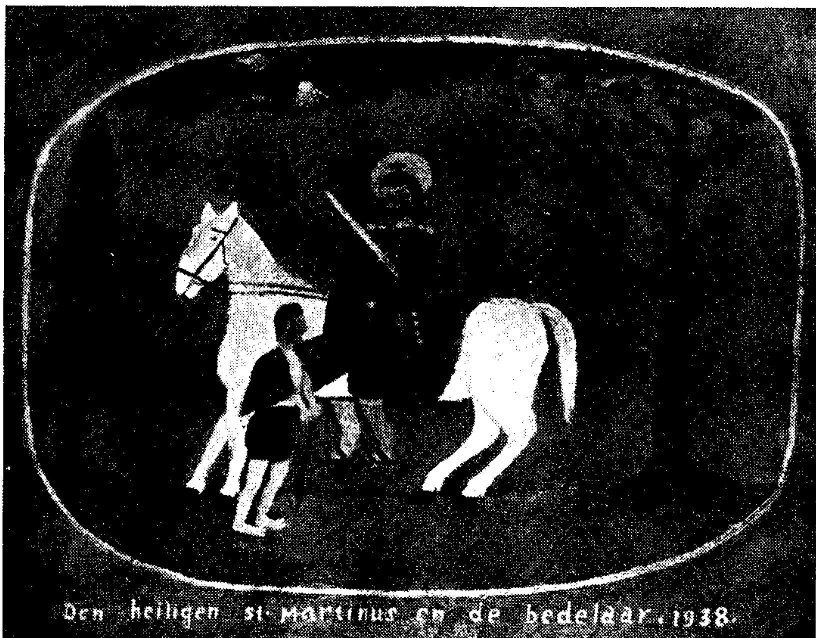
De groote belangstelling, èn van de zijde der kunstenaars èn van den kant van het publiek, doet blijken, dat het Hulpwerk Beeldende Kunst inderdaad een belangrijke taak te vervullen heeft, vooral ook doordat het er mede toe kan bijdragen, den verbroken band tusschen kunstenaar en publiek te herstellen.

Frits Sampimon

[1]) Zie mijn artikel „De Nederlandsche Volksdienst" in De Schouw No. 15 van 15 Augustus 1942.

Tentoonstelling Hulpwerk Beeldende Kunst

J. Kamps-Vylen ST. MARTINUS EN DE BEDELAAR *Foto: A. Dingjan*

A. J. G. COLNOT EN G. LANGEWEG

Het Ned. Kunsthuis - A'dam

De werken, de landschappen vooral van A. J. G. Colnot ademen een in het huidige Nederland ongewone en veroverende bewogenheid: veroverend door de hevigheid der visueele aandoening en het meesleepende van hun contrasten, die niettemin in hun gevoelsspanningen hun evenwicht weten te bewaren binnen de grenzen van het zuiver schilderkunstige. Dynamisch leven deze contrasten in de woelende luchten met plotselinge doorbraken van licht, weer statisch geaccentueerd in de tegenstelling land — lucht; maar zij zijn coloristisch evenzeer, minder opvallend echter, aanwezig in de stillevens, die toch naar hun aard de stilte betrachten.

Onder de landschappen treft allereerst het polderlandschap in sneeuw, waarin de onheilspellende lucht grootsch oprijst uit de grauwe verlatenheid van de eindelooze vlakte. Prachtig is hier met een enkelen streek van het paletmes de verrassende lichtwerking geopenbaard, die in het harde trotsche spel tusschen sneeuw en hemel dit doek tot een der parels van de tentoonstelling maakt.

In het landschap met korenschoven treft zulks weer, hoewel op een andere wijze. Het is hier een hevige bui die het licht voor zich uitdrijft, maar die voor het oog in haar vaart wordt geremd door de donkere boomcoulisse rechts en de zware garven links — een neiging naar omraming binnen het beeldvlak, die men bij Colnot niet dikwijls aantreft. Ook het polderlandschap wordt gedragen door de tegenstelling bewogen lucht — verstild landschap, waarbij de laatste suggestie nog wordt versterkt door de klare verwachtende rust van het water.

Waar het gevoel zoo sterk overheerscht, daar behoeft men naar een strakke lijnvoering niet te speuren, tenzij op plaatsen, waar voorname rustpunten vallen, zooals de kimlijn, de deelstreep van het landschap: het is het kleurenmelos, het zijn de eindelooze overgangen en de nuances, die het doek bepalen en er zijn werking aan geven.

Meer „gebouwd", minder hevig ook zijn het landschap met schuren en booten en dat met sloot en hooiopper, breed opgezet in groote vormen en open, onproblematische kleuren.

Het juichend zomersch boschgezicht met zijn machtige bonkige stammen en de lichtwemelingen in het groen heeft met de krachtig-belijnde vormgeving van de laatstbeschreven, de dynamiek van de eerdergenoemde schilderijen gemeen. Naar kleur en uitdrukking is het stellig overtuigender dan zijn buurman, het monotoon paarse herfstbosch.

Zooals gezegd zijn de stillevens van Colnot uiteraard minder bewogen dan zijn landschappen. Sterk spreekt hier het vlakke, twee-dimensionale, waarvan het stilleven met lamp een der mooiste voorbeelden is. Uitgaande van een fel geel brengt hij, eindigend in de duisterste bruinen, een verrukkelijke samenstemming van fijnzinnig gemoduleerde toonwaarden teweeg,

die door het warme grijs van de olielamp zuiver in belans worden gehouden. In het stilleven met lantaarn en plant zijn dergelijke subtiele schakeeringen eveneens te onderkennen. Het warme rood van de bloemen is in dit schilderij prachtig tegen het vochtig-rijpe groen van het fond afgewogen. In deze schilderijen schijnt Colnot de kleuren af te tasten naar haar innerlijk leven, hij poogt haar geheimen en raadselen te ontsluieren en bereikt daarmee in zijn stillevens een bezieling, die evenals de melodische en contrapuntische bewegingen in zijn landschappen, de markantste trekken van zijn persoonlijkheid duidelijk en boeiend onthult.

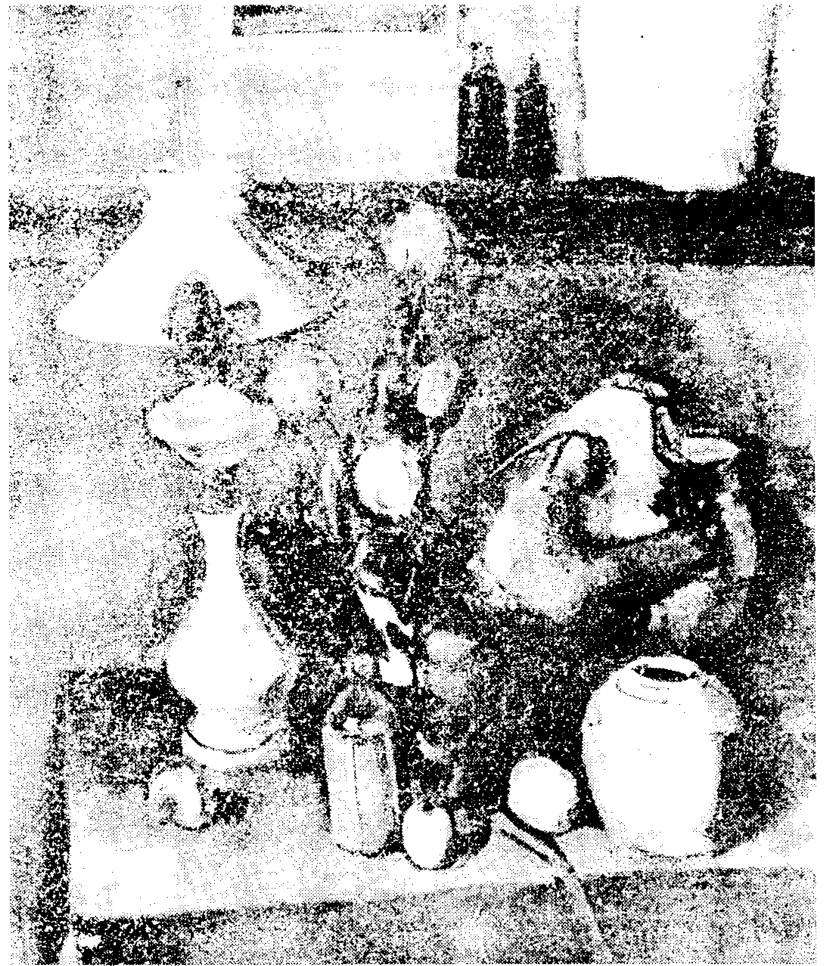
Zooals bij Colnot, gaat de aandacht van G. Langeweg sterk uit naar het landschap. Minder geladen dan zijn mede-exposant, zoekt hij de rustige sfeer van een oude boerenhoeve, een landweggetje met boomen en struikgewas of een hoekje van Montmartre, dat hij in weinige eenvoudige lijnen in beeld brengt. Een streven naar versobering valt bij hem waar te nemen; in „Boerderij met boomen" heeft hij daarin wel een voorloopig uiterste bereikt. Door deze soberheid bedreigt hem echter wel eens het gevaar, onduidelijk te worden, zooals in het overigens karaktervolle „Boerenhuis", waar men voor het vraagstuk komt te staan of het een ervoor groeiende boom is, die het monumentale dak voor een deel aan het oog onttrekt, of dat een klimplant zich erop heeft genesteld.

Een goed voorbeeld van zijn kunst is het „Paardje bij hek", hoewel men waarschijnlijk den „Schuren te Oostzaan" de voorkeur zal geven door de fellere kracht van uitdrukking.

Men krijgt overigens den indruk, dat het „schrift" van Langeweg zich nog niet geheel heeft vastgelegd. De pijnlijk-nauwkeurige, eenigszins dorre opvatting van „Bloemen in pot" is een geheel andere dan die van „Koeien bij boerderij": hoeveel losser en levender is deze laatste teekening, vergeleken bij het stilleven! Tegenover de stroefheid plaatst hij hier een speelsch-aanduidende lijn, die het oog rustig door het beeld voert. De wit-zwartwerking van de koeienlijven is fraai.

De weinige waterverfteekeningen die hier hangen bewijzen nochtans, dat Langeweg ook met de kleur suggestief weet om te gaan.

L. G. Louis

N. J. G. Colnot — STILLEVEN — *Foto: A. Dingjan*
Het Ned. Kunsthuis

ONZE GRAFIEK VAN HEDEN

Museum Boymans - R'dam

Deze tentoonstelling zou aanvankelijk een overzicht van onze hedendaagsche grafiek geven, doch door de ruime medewerking van kunstenaars en van den verzamelaar dr. J. C. J. Bierens de Haan, is besloten eerst de etsen en gravures te laten zien en in September de litho's en houtsneden. Aan den eenen kant mist men door deze splitsing een algemeenen kijk op de huidige grafiek, maar aan den anderen kant heeft elk procédé zijn eigen karakter. De aard van een houtsnede is geheel anders dan van een ets en eischt een andere instelling, zoodat een afzonderlijk staande expositie der ets- en graveerkunst haar voordeelen heeft.

Elke tijd is een tijd van overgang, het leven staat niet stil en steeds houden nieuwe wenschen en idealen de aandacht gespannen. Maar in onzen tijd is de strijd wel zeer hevig. Wij staan op de grens van twee werelden en adembenemend is de snelheid waarmede de gebeurtenissen elkaar opvolgen. Het is eigenaardig dat de grafische kunst deze wilde golven slechts in rustige rimpelingen weerkaatst; het is alsof de kunstenaars in de afgeslotenheid der ateliers onontvankelijk zijn voor de spanning waarin de wereld verkeert. Zij gaan voort in rustige beschouwing de directe omgeving op te nemen. Wanneer men in de sereene zalen van Boymans het tentoongestelde bekijkt, vraagt men zich af of er nu werkelijk een verschrikkelijke strijd wordt uitgevochten waaronder millioenen menschen moeten lijden. De landschappen liggen even onbewogen, de portretten kijken U even rustig aan, alsof een eeuwige vrede de rijkdom der kunstenaars is. Zoowaar treffen wij een ets aan van Arend Hendriks, een oorlogsruïne 1942, maar geromantiseerd in een waas van narigheden uit lang vervlogen dagen waarover de tijd reeds lang de sluiers van de verzoening heeft gelegd. Het boeiende van deze tentoonstelling ligt dan ook niet in een bewogen medeleven van de kunstenaars in den strijd van dezen tijd, doch in de veelheid van de verschijningsvormen en aanknoopingspunten, in de veelsoortigheid van stijlen welke alle slechts wortelen in den gemeenschappelijken bodem der techniek. Wellicht is ook de grafiek niet op de eerste plaats geroepen het kunstzinnige willen te kristalliseeren, wellicht staan wij te dicht op de huidige gebeurtenissen om een onbevangen oordeel te kunnen uitspreken en zijn de kunstzinnig uitgesproken wenschen te fijn om door ons te worden verstaan. In elk geval blijkt uit het tentoongestelde een sterke afkeer tegen de rauwe realiteit, een tegenzin tegen het brutaal zakelijke en een verwerpen van de abstracte richtingen. Integendeel merken wij een streven op naar een verbindende romantiek, waarin de werkelijkheid wordt omgevormd tot een beeld van verglijdende schakeeringen, een beeld waarin de werkelijkheid is versmolten en soms onder spanning staat door diepe ontroeringen.

Wanneer wij een ets van Dirk Harting beschouwen naast een van J. Prange, dan blijkt wel dat wij met werk van twee romantici te doen hebben. Het romantische karakter van Harting neigt echter naar een grondstemming welke in het werk der 19e eeuwsche schilders tot uiting kwam, ietwat zoetelijk-vriendelijk en met middelen op de grens der etskunst. De romantiek van Prange is een vlucht uit de werkelijkheid, wrang en opstandig. De landschappen van Harting verraden een sterke verwantschap met de schilderkunst; met verfijnde etsmiddelen heeft hij naar dieptewerking en toon gezocht, wijkende oevers in nevelige stemmingen, waardoor de lijn, toch eigenlijk de basis van de ets, verloren dreigt te gaan. Ongetwijfeld zijn de duingezichten knap, technisch en compositorisch, maar zij missen kracht en karakter, eigenschappen welke wij zoo gaarne aan de ets zien. Prange beschikt over zulk een vruchtbare fantasie dat men hem zijn gemis aan technische verfijning gaarne vergeeft. Hij is een van de weinige etsers die hier vertegenwoordigd zijn, die uiting geeft aan de spanning waarin wij leven en welke hij vertolkt in droomachtige beelden, vol van dreigende tegenstellingen, geheimzinnige donkerten en raadselachtige symbolen. Men speurt naar de achtergronden van die vreemde voorstellingen, den reuzenvogel die daar een voorhistorisch monster tusschen de muren van een soort binnenplaats aanvalt, men raadt naar de beteekenis van dat monsterlijke kuiken met een menschenbeen als een grassprietje in den snavel, en wat wil hij zeggen met die griezelige lagune, waar de boomen met spookachtige wortels in den slikbodem staan en geen lichtende doch een donkere zon aan den hemel staat? Zijn het slechts beeldingen

op het randgebied tusschen droom en werkelijkheid, nachtmerrieachtige herinneringen met metaphysische achtergronden, of symbolen met een directe beteekenis? Wat het ook zij, het werk van Prange houdt den geest bezig, het boeit.

Eveneens van romantisch karakter is het onbevangen werk van J. C. Nachenius: men speurt een duidelijk teruggrijpen naar de 17e eeuwsche meesters, vooral naar Rembrandt. Zijn landschappen hebben ruimte en atmosfeer en in het bijzonder kan hier zijn ets: de Rijn bij Wageningen, genoemd worden.

Tot de krachtigste figuren behoort Arend Hendriks, zijn koene techniek, welke aan die van Seghers doet denken, beheerscht hij met een groote virtuositeit. Van een eigenaardig karakter is zijn ets „spruitkool"; vanaf een zeer laag standpunt gezien rijzen de kolen als reusachtige boomen uit den grond op, erachter strekt zich een wijdsch landschap met rivier uit. Zijn zelfportret toont een verbeten concentratie.

Kuno Brinks neemt een afzonderlijke plaats in. In dit werk kruisen zich verschillende invloeden, Foujita, Sluyters. Ongemeen vast hanteert hij etsnaald en burijn. Gaarne beperkt hij zich in de middelen, bepaalt zich tot een uiterst sierlijke spanningsvolle lijnvoering en vooral zijn kopergravures zijn tot expressieve handschriften geworden. Deze stijl, welke zich op lijn en evenwichtige compositie terugtrekt, verfijnd en sierlijk, heeft een realistischen grondslag, doch wordt op een persoonlijk gestyleerde wijze voorgedragen. Na een doelbewuste zorgvuldige bestudeering van de natuur schrijft de kunstenaar zijn indrukken in enkele lijnen op en geeft met enkele arceeringen nadere gegevens. In deze wijze van werken is onmiskenbaar een zekere samenhang met die der Japanners vast te stellen, zonder dat men hiervan bewuste beïnvloeding behoeft te denken. Een goed voorbeeld van dezen stijl is de kopergravure: byoux berbères, en zijn portret van Professor Zeeman. Zijn „Don Quichote" behoort tot het beste van de tentoonstelling.

Wij zouden nog enkele andere namen kunnen noemen, R. Prins, Cees Bolding, Hubert Levigne, welke aantoonen dat de prentkunst in Nederland op een hoog peil staat. Uit een gedeelte van het tentoongestelde blijkt dat buitenlandsche invloeden niet onopgemerkt voorbij zijn gegaan, doch onze prentkunst heeft, zonder dat men zich dit steeds bewust is, te sterke wortels in eigen aard en bodem dan dat het Nederlandsche karakter verloochend wordt. Een gelukkig verschijnsel, hoop gevend op de toekomst.

W. Retera Wzn.

ZOMERTENTOONSTELLING
Pulchri Studio

De moeilijkheden, waarmede de bijeenbrengers van deze zomertentoonstelling in Pulchri hadden te kampen, zijn de verzameling wel aan te zien, doch niettemin stemt hunne daad, die getuigt van een stellig prijzenswaardigen gemeenschapszin, tot dankbaarheid, eene dankbaarheid, die geneigd is zich te guller te uiten, naarmate men grondiger rekenschap geeft van de algemeene situatie en van het bizondere karakter dezer tentoonstelling; waarover aanstonds meer. Een initiatief als dit verdient aanmoediging en navolging, ook wijl de, op grond van onzen volksaard, min of meer besloten intimiteit onzer huiselijke interieurs zich minder leent tot openbaar maken, dan eenmaal de ruime verblijven der vorstelijke, pauselijke en andere maecenaten, die toch altijd reeds min of meer door eene kleine gemeenschap werden bewoond, dit deden. Daarbij komt nog, dat men in tijden als deze geneigd is elke gelegenheid tot het genieten van waardevolle kunstwerken gretiger dan ooit aan te grijpen wijl de belangrijkste schatten, welke onze musea bergen, naar veiliger oorden zijn vervoerd, zoodat zoowel den kunstenaar als den scheppenden kunstenaar de mogelijkheid ontbreekt, die vertrouwelijke samenspraken met de hem vertrouwd en lief geworden uitingen van kunst te houden, welke in hem, in tijden van geestelijke nooddruft, zoo herhaaldelijk de vlam van nieuwe ontroering en geestdrift vermochten te ontsteken. Deze verzamelaars hebben, zooals gezegd, wel niet uit een overstelpenden overvloed kunnen putten, maar zij hebben zich blijkbaar door de omstandigheden niet laten terneer slaan en vermoedelijk zoo ongeveer laten zien, waarover zij konden beschikken. Tuk op het schoone, in welken vorm het zich ook bood, olieverf, waterverf, schets of volledig schilderij, hebben zij niet alleen werk der grootere, doch ook der kleinere meesters gretig aanvaard en juist onder dit laatste blijkt, zooals dit gemeenlijk het geval is, menige verrassing te schuilen. Dat deze verzameling kunstwerken uit drie of vier tijdperken bevat, verhoogt niet weinig hare belangwekkendheid, want nu geniet men in vogelvlucht een overzicht, waaraan vruchtbare méditaties kunnen worden vast geknoopt. Die der 17e eeuwers spannen hieronder in den regel de kroon. Doen wij ter karakteriseering van het gebodene enkele grepen. Een herbergscène als die van Egbert van Heemskerck mag wel een bizonder meesterstukje van psychologische doorschouwing en uitbeelding der sujetten heeten, dat in dit opzicht gelijkwaardig mag worden geacht aan die van een Adriaen van Ostade, of zelfs van een Adriaen Brouwer, van welke laatste hier trouwens eveneens eene kostelijke vrijage hangt, weer een tikje beter geschilderd. Hoe verstonden onze meesters het, de zaligheden en ook de tempeesten van een goeden dronk uit te beelden, de verschillende reacties op het gevaarlijke water, niet minder beroering wekkend als dat der zee, alsmede die op het toenmaals nog zoo roeswekkende rooken! Brouwers ondernemende en triomfeerende vrijer met de drie zoo aggressieve haartjes op zijn kin (een toespeling op den boksbaard?), de al half overwonnen deerne, die niet meer recht goed weet, wat er met haar gebeurt en wier slap neerhangende rechter met de kan haar machteloosheid zoo effectief teekent, lijken zóó levend uit het leven van den dag gegrepen. Ditmaal is het Van Heemskerck en niet Brouwer, die zijn sujetten uitbeeldt, bezeten door de demonen van goed en kwaad, van gemoedelijkheid en vervoering. Elk dezer sinjeuren werd het onderwerp van een indringende karakterstudie en een getuigenis van zeldzaam ambachtelijk kunnen. Ook compositorisch mag dit schilderijtje model heeten, geschiedt de groepeering naar de wetten, die onze 17e eeuwers zoo onbekommerd van elkaar afkeken en die zij niet zelden met zoo gelukkige persoonlijke varianten verrijkten, daarbij een brokje meesterlijk toegepaste ensemblekunst, twee, drie eeuwen vóór de moderne regie er haar scènische ordonnanties op zou baseeren. Zoo'n chef d'oeuvre bewijst weer eens hoe verkeerd het is alleen maar naar de gerenommeerde meesters te kijken, de kleinere kunnen in het totaal niet worden gemist. In het stroomgebied der volksche ontroeringen en manifestaties vormen zij meer dan eens dat complex van vertakkingen in het gansche aderengestel, waarvan sommige haar beteekenis aan de grootere ontleenden, andere integendeel deze weer voeden. Hoe dikwerf blijken de grootste meesters niet op hunne vondsten voort te bouwen! Aantrekkelijk in zijn doorzichtige, welhaast tot den grond te volgen makelij, is het dorpsgezicht van Salomon van Ruysdael. Hoe is het hem gelukt, een veelheid van stoffage, een gansch, in twee wagens voorbijtrekkend reisgezelschap, een beemd met koeien en hun hoedster, een plaskant met eenden en een schuit, bij behoud van zooveel adem, zooveel lucht, samen te dringen tusschen zacht ruischend geboomte, dat zich beschermend over een paar dorpshuisjes onder één kerktoren buigt. Dit ruischen heeft niet den mysterieusen ondertoon, welke den boomrijken landschappen met watervallen van den ongetwijfeld grooteren Jacob een zoo wonderlijke bekoring kan verleenen, maar wie laat zich niet gaarne verteederen door deze eenvoud en argeloosheid van doen, die een zoo ingewikkeld gegeven zoo spelend overwint. Het stilleven van Willem Claasz Heda is een van die schijnbaar zoo fantasielooze paneelen, waarnaar men telkens weer terug keert, om er steeds meer door geboeid te geraken. Zoo op het eerste gezicht zou men meenen te doen te hebben met een van die knap, met lenige marters dun in de verf gepenseelde arrangementen, welke het tafelgenot onzer welvarende 17e eeuwers een blijvend monument wilden zetten, maar, aandachtig bekeken, biedt het toch de gelegenheid tot edeler genietingen. Een schaal met oesters heeft iets van een spanning in haar atmosferisch verloop, wijd als de zee, die de fijnproevers aan dergelijke banketten zoo manhaft bevoeren, en gansch de sfeer heeft in haar grijzen iets zilts, ademt in een sierlijke, schelpvormige schenkkan iets van die nobeler distincties, welke uit zuiver gekoesterde ambachtelijkheid zoo argeloos van zelf op kunnen bloeien.

Het is niet met opgewekte gevoelens, dat men, deze zalen doorloopend, deze ambachtelijke deugd in de eeuwen, welke volgen, steeds meer te loor ziet gaan. Men heeft de romantische en moderne werken, die over twee ruimtes verdeeld zijn, in den catalogus onder één hoofd samen gevat, een opvatting, waarmee men zich om practische redenen kan verzoenen, omdat de romantiek, hoewel zij in het laatst van de 18e en in het begin van de 19e eeuw het sterkst een eigen physionomie zal winnen, in wezen een eeuwig verschijnsel is en zich ook in onzen tijd opnieuw laat gelden. Op menig gebied schijnen haar initiatieven zich nu zelfs vruchtbaarder dan ooit

te consolideeren; doch dit vormt een onderwerp apart. Stippen wij alleen aan, dat de Haagsche school, waaraan zij in hare aanvangen een zoo stuwend élan verleende, zonder haar niet goed denkbaar is, ook niet in haar lateren tijd, waarin de Marissen hun magistrale toon-, licht- en kleursymphonieën scheppen. Terwijl Springer met zijn kundig gepenseeld stadsgezicht — men moet dit eigenlijk in zijn fijne toonkleuren kunnen savoureeren — de romantische periode, die inmiddels geschiedenis gemaakt heeft, af schijnt te willen helpen sluiten, leeft zij in een Voerman weer met een ongebroken kracht op. Springer behoort tot de periode, waarin Beets aan zijn „Camera Obscura" het aanzien gaf, een benaming, die heel een tijdperk van weer nieuw opbloeienden werkelijkheidszin en trouwhartige natuur- en levenswaarneming karakteriseerde; Voerman was, toen hij zijn gezicht op Hattem schilderde, alreeds door het in dit opzicht veel verder gevorderde impressionisme gegaan, maar men zou zijn Hattem tusschen de werken van de Duitsche romantici kunnen hangen, zonder dat het waarschijnlijk al te zeer uit den toon zou vallen. Het is een van de fraaiste en ongemeenste werken der verzameling met dat superbe geschilderde brokje in het geheimzinnige tintellicht van den avond gehulde weiland met koeien tegen het verklaarde licht der oude Hattemsche huizengevels en fortificaties onder eene, in hare majestatelijkheid haast huiveringwekkend grootsche lucht. Het is overigens opmerkelijk hoe weinig kans de romantiek in haar nadrukkelijk uitgesproken vormen in den regel in het Calvinistische Holland heeft gehad, of laten wij liever zeggen: hoe weinig „romantisch" heeft zij zich hier over 't algemeen betoond, hoe gaarne zich gehuld in een, zich toch min of meer bij den overgeleverden werkelijkheidszin aansluitend, gewaad.

Zonder eenigen twijfel hebben de natuur, de gesteldheid van den vlakken bodem, waarvan de formatie weinig aanleiding gaf tot romantische mijmeringen, de aard van de bevolking, die zijn voortdurende nuchtere uiteenzettingen had met den karig toegemeten grond en het altijd spokende water, zijn anderzijds door kolonialen rijkdom verzadigd bestaan — de romantiek is heimwee, een eeuwig ongestild verlangen — hier een hartig woordje meegesproken. Wanneer de Hollander romantisch wil zijn, dan trekt hij den Rhijn op. Jacob van Ruijsdael, Rembrandt, de Marissen, hebben zoo gedaan, of droomen van het Zuiden of Oosten. De bakermat van onze 19e eeuwsche romantiek ligt in het Geldersche heuvelland, onder de Wodanseiken. De in het licht van Italië gedrenkte landschappen van Dionysius Verburgh en Jan Miel — wij noemen deze beiden, omdat hier werk van hen hangt — die een schakel vormen tusschen de 17e eeuwsche en 18e eeuwsche romantiek, zijn in hun tijd evenzeer kenschetsend voor dezen droom.

De moderne afdeeling lijkt mij het minst representatief. Hier bevindt zich bij gelegenheid wel eens iets onder, dat een critisch gemoed niet licht zal aanvaarden. Maar het kleine vijvertje van Th. de Bock is een goed en zuiver staal van zijn kunst, het weide- en plassenlandschap met de koeien van Willem Maris heeft de milde kwaliteiten, welke zijn waterverven plachten te hebben, het maanlicht over zee van Tholen, een schilderijtje als de eendenkorven van Gabriël ziet men met genoegen, het stilleven van Vollon ademt de noblesse, welke wit en zwart kunnen hebben, Monticelli boeit met zijn ridderromantiek en de Moor van Mancini bruist van overschuimend leven.

Adr. Brouwer — DE HOFMAKERIJ — *Foto: A. Dingjan*
Tentoonstelling Pulchri Studio

Ook de school van het verzamelen blijkt, als men het goed bekijkt, eene moeilijke. Zij is dit, zooals gezegd, dubbel moeilijk in dezen tijd. Aan het schoone en aanbevelenswaardige van het initiatief dezer verzamelaars, die hunne schatten zoo gul ter bezichtiging beschikbaar stellen, wil deze opmerking geen afbreuk doen. Hier past eer een woord van erkentelijkheid voor hun, van een zoo behartigingswaardigen gemeenschapszin getuigend, streven.

C. H. de Boer

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Volkskunde, 2e jaargang Nr. 2. Een belangwekkende beschouwing over de kleuren Rood-Wit-Zwart besluit prof. dr Jan de Vries met:

> „Uit het hierboven medegedeelde materiaal meen ik te mogen besluiten, dat het drietal kleuren rood, wit en zwart, die zoo vaak in volksoverleveringen en in de volksmagie voorkomen, een herinnering is aan de symbolieke functie dezer kleuren in de godsdienstige voorstellingen onzer Indo-Germaansche voorouders in het verste verleden. Ook hier blijkt weer dat, wat nu een oogenschijnlijk toevallig motief is, in oorsprong een veel dieperen zin gehad heeft."

Uit Over Volkslied en Volksliedstudie door drs Robert Devoghel, citeeren wij:

> „In alle uitdrukkingen van een bepaald volk onderscheiden we èn een „oercel": het algemeen menschelijke, èn een „historische toewas": de werkingen van het historisch-rassisch gebeuren, het organisch-gegroeide. De volksliederen zijn hiervan beslist een der eerste getuigen. Zij bieden ingewikkelde problemen, maar de oplossing ervan kan meteen ook een klaar licht brengen over de geaardheid van ons eigen volk, over zijn gedetermineerden aanleg en verworven mentaliteit, over de kennis van onze „innere Lage". Fr. S.

BOEKBESPREKINGEN

C i s k e d e R a t, *door Piet Bakker (Uitg. Elsevier te A'dam).*

„Die armzalige Rat, dat donkere verschoppelingetje, had iets gewoon-aardigs ondervonden en kreeg er een kleur van. Mijn God, hoeveel vertrapten en verguisden leven er om ons heen, die we met een kleinigheidje even blij konden maken! Zulke nietige geluksmomentjes kunnen in een mensenleven zo oneindig veel betekenen. Hoeveel wrokkige, vergrimde mensen zijn er niet, die heel wat zonniger in het leven zouden staan, wat aardiger tegen hun vrouw zouden zijn en wat gezelliger met hun kinderen, als ze zelf in hun jeugd wat meer hartelijkheid hadden ondervonden.

Heus, het zit 'm niet altijd in de grotigheden!"

Dit overpeinst de onderwijzer van een volksschool in Amsterdam, wanneer hij een nieuwen leerling, Ciske de Rat, toestemming geeft om de ruitjes van het aquarium schoon te maken. Hoe juist deze mijmering is, zullen velen van ons in hun leven zelf wel eens hebben ondervonden.

Het achterbuurtjongetje Ciske, bijgenaamd de Rat, voert in zijn eentje een strijd op leven en dood tegen de geheele maatschappij. Krachtig wordt hij hierin gesteund door den onderwijzer, die nog niet tot den alwijzen, fitterigen en initiatiefloozen meester is verworden, doch zelf ook nog idealen bezit en zijn leerlingen niet als „nummers" behandelt.

Ervaring uit de practijk maakt het Piet Bakker mogelijk een uitstekende typeering van een volksschool te geven en door zijn prachtige karakteruitbeelding en sfeerschepping leeft zijn klas voor ons.

Alleen het slot van dit boek voldoet ons niet. In drift gooit Ciske de Rat met een mes naar zijn moeder, die aan de halsslagader wordt geraakt en dood gaat. Als moedermoordenaar gaat de jongen nu voorloopig naar een observatiehuis.

Dit opvoeren naar een dergelijken climax doet toch wel een beetje te Amerikaansch aan en hoort niet thuis in dit overigens zeer natuurlijke en volksche boek.

Toch zien wij met belangstelling uit naar het verschijnen van de volgende deelen van deze trilogie, want dit boek heeft ons gepakt en geboeid; Ciske de Rat is voor ons gaan leven en wij willen weten hoe het hem verder zal gaan, of hij een bruikbaar mensch in de maatschappij zal worden, of door de ellende rondom hem in de diepte mee zal worden gesleurd.

Frits Sampimon

De Nederlandsche Geest, uitg. In den Toren, Naarden.

Onder den titel „De Nederlandsche Geest" zijn een aantal beschouwingen uitgegeven, waarin de invloed van onze bodemgesteldheid, onze geschiedenis en den godsdienst op den volksaard geschetst wordt, alsmede eenige waarin het Nederlandsche volkskarakter zooals dat tot uitdrukking komt in onze letterkunde, architectuur en beeldende kunsten behandeld wordt.

Prof. dr N. B. Tenhaeff heeft het historische gedeelte voor zijn rekening genomen en schrijft over „De pijlers van onze volkskracht", over wat, naar zijn meening, het wezenlijke, het eigene van ons volk is. Schr. behandelt achtereenvolgens de vroege „eigen vroomheid", de latere „eigen kracht en schoonheid" en de nog latere „eigen bezinning". Men kan er natuurlijk over twisten of de voorbeelden die schr. aanhaalt altijd even gelukkig zijn. Dat hangt samen met hoe men zelf tegenover de dingen staat. Maar de laatste paragraaf van het betoog konden wij toch niet zonder verbazing lezen. Zoo lezen wij, dat het Nederlandsche volk „bewust en principieel op het gebied der buitenlandsche politiek het dubbele beginsel der zelfstandigheid en der onthouding beleed". Is prof. Tenhaeff nu zoo naïef, of houdt hij zich nu maar zoo. En wat te denken van de volgende passage: „Nederland vond de taak zich geheel en al bezig te houden met de eigen zaak. Wij laten nu rusten, al wat er in de laatst verloopen zeventig jaren hier in Nederland is geschied om het Nederlandsche leven te versterken en gezond te maken. Het resultaat was werkelijk niet gering. Nederland was één van die gelukkige landen, die men met eenige overdrijving landen-zonder-problemen zou kunnen noemen". Och ja, zonder problemen. Zoo'n half millioen werkloozen kan je ook moeilijk een probleem noemen!

Een en ander neemt niet weg, dat Prof. Tenhaeff's betoog, hoewel dan ook hier en daar aanvechtbaar, toch interessant is.

De bundel bevat voorts bijdragen van Prof. dr Edelman over „Ons volk en zijn grond" en van Prof. dr Lindeboom over „Het godsdienstig karakter van het Nederlandsche volk", terwijl dr Bierens de Haan, Jan Meyer en dr Knuttel het Nederlandsche karakter behandelen zooals dat tot uiting komt respectievelijk in de letterkunde, in de bouwkunst en in de beeldende kunst.

Hk. P.

P. E. K e u c h e n i u s: *De balans over de Joden in Nederland. (Uitg. Westland te Amsterdam).*

De schrijver brengt op een overzichtelijke wijze het cijfermateriaal van de vroegere volkstellingen en van de laatste Jodenregistratie, zoover deze betrekking hebben op de Joden in Nederland. Aan de hand hiervan staaft hij zijne vroeger op verschillende plaatsen weergegeven meening omtrent de positie der Joden. Slechts op enkele plaatsen moest deze hierdoor worden herzien en wel vnl. waar het gaat over het aantal Joden, dat niet als Mozaïsch geboekt kon worden. Dit bedraagt in tegenstelling met vroegere schattingen slechts 10% van het werkelijke aantal Joden. Hoewel dit feit aan den eenen kant verblijdend mag worden beschouwd, daar aldus het totale aantal Joden slechts weinig boven dat der vroegere volkstellingen bleek uit te gaan, blijkt er aan den anderen kant uit, hoe vreemd de Jood steeds ten opzichte van de werkelijke Nederlandsche samenleving is gebleven, hoe hecht hij zich met zijn eigen volk verbonden is blijven voelen.

De statistieken over Joden en beroep toonen een ontbreken der Joden in al die beroepen, die gevaren met zich brengen (visscherij, zware industrie, mijnbouw).

Bij de misdadigheidsstatistiek valt een vermeerderde frequentie op van heling, oplichting en smaad en beleediging.

Erfbiologisch komt tenslotte een zeer merkwaardig feit naar voren en wel, dat de Germaansche mensch het best gedijt op het platteland en daar ook het vruchtbaarst is, de Jood het grootste kinderaantal voortbrengt in de steden en op het platteland, voorzoover aanwezig, uitgesproken onvruchtbaar wordt.

Waar op het oogenblik, zoowel van pro- als antisemietische zijde, zooveel gesproken en geschreven wordt, wat op het gevoel en niet op feiten gebaseerd is, doet het goed hier eens de nuchtere cijfers na te gaan, welke daarenboven op een zeer lezenswaardige wijze worden voortgezet.

Dr L. J. Delbaere.

K e e r e n d g e t ij i n h e t O o s t e n, *door Kurt Fervers (uitg. Westland te Amsterdam).*

Een actueel boek, dat uitmunt door zijn objectiviteit en sobere weergave der feiten.

Op duidelijke en beknopte wijze behandelt de schrijver de geschiedenis van het oude Rusland en van de Sowjetunie, benevens de aardrijkskundige ligging, den aard der bevolking en de economische mogelijkheden.

Voor een juist begrip van den huidigen strijd kan „Keerend getij in het Oosten" verhelderend werken, want wanneer wij bijvoorbeeld in het tweede hoofdstuk lezen, dat de Sowjetunie een gebied van 21,8 millioen vierkante km beslaat, hetgeen overeenkomt met ongeveer een zesde van de bewoonbare aardoppervlakte, dan begrijpen we beter de enorme prestaties van de Duitsche, Germaansche legers in het Oosten, die oogenschijnlijk volgens onze maatstaven wel eens langzaam lijken op te schieten, doch in werkelijkheid in fantastisch korten tijd gebieden veroveren, die vele malen grooter zijn dan geheel West-Europa.

Men moet in dit boek geen standaardwerk zien, doch wel een duidelijke uiteenzetting over de politieke verwikkelingen in Rusland en het keerpunt, waarop het Oostland thans staat, dat leidt naar een nieuwe, duurzame ordening.

Frits Sampimon.